

Драгослав МИХАИЛОВИЋ

Кад су цветале

ТИКВЕ

599,00
500,00

Доклад
МИХАИЛОВИЧ

Надпись

ТРЕБОВАНИЕ

Содержание
Содержание
Содержание

САБРАНА ДЕЛА
ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА

Фреде, лаку ноћ
Кад су цветале тикве
Петријин венац
Чизмаши
Ухвати звезду падалицу
Лов на стенице
Гори Морава
Злотвори
Јалова јесен
Треће пролеће
Преживљавање
Увођење у посао

**Драгослав
МИХАИЛОВИЋ**

**Кад су цветале
ТИКВЕ**

осмо издање

Laguna

Copyright © 2015, Драгослав Михаиловић. Сва
ауторска права задржана.

Објављено посредством ауторске
агенције P. & R. Permissions & Rights
Ltd., Limassol, Cyprus.

Copyright © овог издања 2015, ЛАГУНА

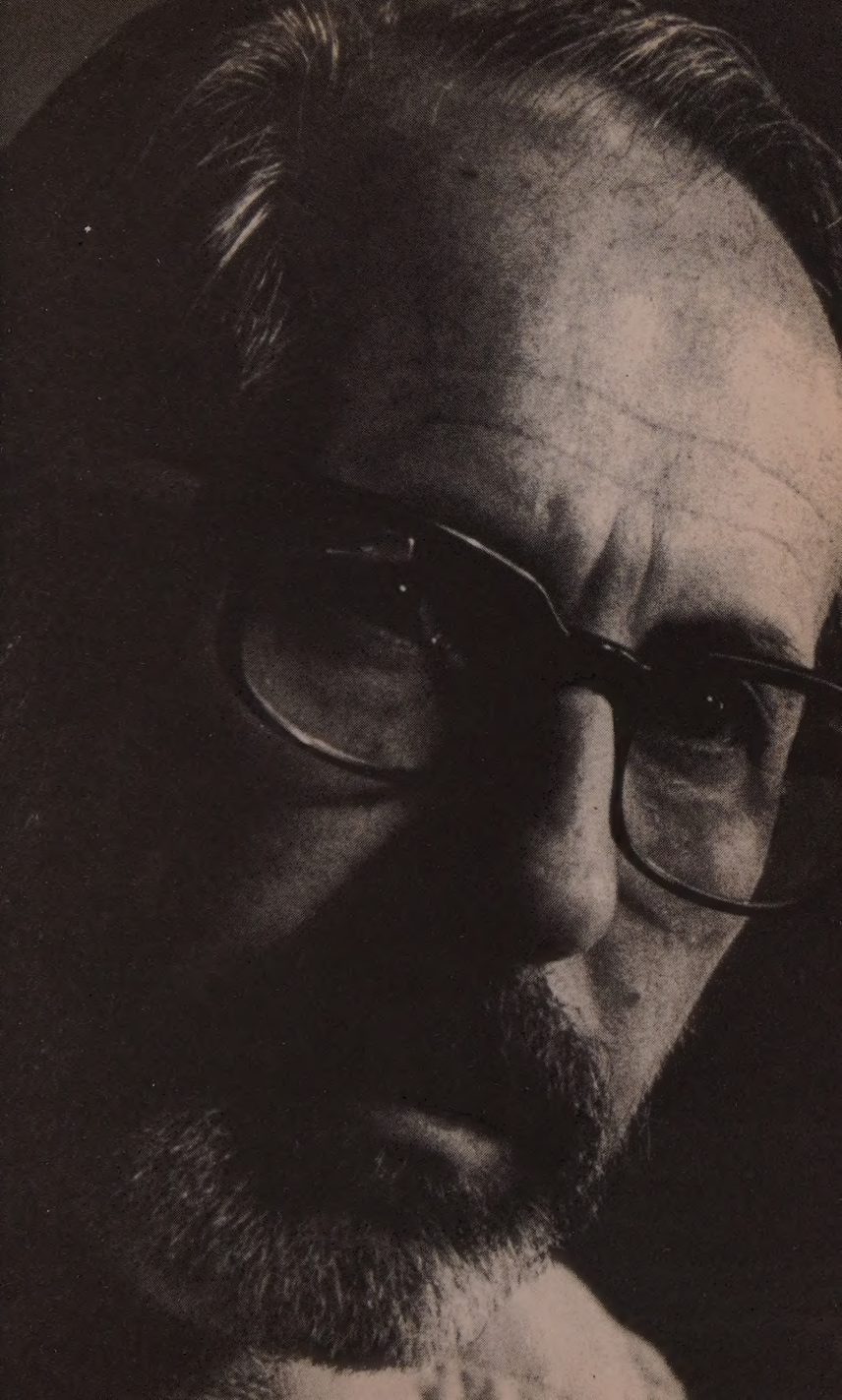
Сабрана дела Драгослава Михаиловића
Књига 2

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Кад су цветале
ТИКВЕ

*Ево, лишени славе своје,
у њонижењу великом сѣјојимо,
вођени силом куда нећемо.*

Данилов ученик
(XIII–XIV век)

Не, нећу се вратити. Отишао сам још пре дванаест година, а овде, у Естерсунду, већ сам осам. Имам породицу. Видите оног белоглавог дечака тамо? Да, личи. И јесте Швеђанин. Моја жена га је родила као девојка, пре мене; други су овде обичаји. Дао сам му своје презиме; оца ионако није знао. Сад се зове Арне Сретеновић. Једва се научио да изговори цело своје име. Учим га да говори српски. И, да видите, иде му од руке, доста је бистар. Већ четири пута сам га слао, заједно с његовом мајком, буразеру Влади у Београд. Понели би и паре, разуме се. Буразер их је са својима – он има ћерчицу и синчића – слао на море. А како бих иначе објаснио зашто их шаљем? Ови блесави Швеђани мисле да је Југославија чита-во једно море. Не би могли ни да замисле да је неко био у Југославији а да није био на мору. И ја кад пођем, они кажу: „Он је отишао на своје море. Он не може без свог мора.“

Мени је овде лепо. Пре четири године жена и ја смо некако скупили мало пара, узели кредит и почели да дижемо кућицу изван града. Овде је то велики луксуз. У Београду сам живео међу душановачким кућерцима, па бих то хтео и ту. Кућица ми је скоро готова. Није још сасвим готова зато што се ја око тога баш и не ломим превише. Стално нешто око ње или по баштици прчкам. А и ова ти је земља некако јалова; тек што се један снег скине, већ почиње да се спрема други. Лета, оног нашег, такорећи и нема. И увек се нађе нешто посла.

Мој клинац ме обожава; а не могу да кажем, волим и ја њега. Једанпут, пролазим улицом, а он стоји с неким својим другарима и хвали се: „Мој стари је у Југославији био шампион. Новине су о њему писале.“ А ја нисам био југословенски првак. Био сам првак Србије, две године, у велтеру и полусредњој. И свеармијски првак у средњој, кад сам служио војску. А својој мајци Арне каже: „Кад смо оно летос били у нашој Југославији...“

Кад смо се Инге и ја узели, желео сам да имамо децу. И рекао сам јој: „Ако ми не родиш клинца, оставићу те.“ Али у почетку нисмо могли. А после, кад је прешла тридесету, некако је почела да се боји. Наравно, још за то није касно, још она може да роди. И ако бих навалио, родила би га. Али онда сам помислио: можда бих бар тог страха могао да је поштедим? И рекао сам: „Инге, ти се, изгледа, бојиш да родиш?“ Она каже: „Не знам чега се више бојим: тога да родим или тога да ћеш ме оставити. Знаш шта ми је лекар још онда био рекао. А мени је

сада већ тридесет четири.“ „Па, у реду“, рекао сам. „Можда нам више деце и није потребно. Доста нам је наш Арне. Ако се ти сложиш.“ А она почела да ми љуби прљаву блузу.

Волимо се ја и моја Инге. Истина, не онако као да нам је осамнаест или двадесет. Али – волимо се. Помало као другари. Помало можда као инвалиди. Али волимо се. И не причамо много о томе.

На Душановцу сам ишао с најлепшим цурама. Био сам звезда. Ломиле су се око тога која ће више да трза на мене. И правиле себи рекламу ако би ишле са мном. „Она иде с Љубом Шампионом“, говориле би. А моја Инге није лепа, има краћу ногу и ванбрачно дете. Кад је имала дванаест година, сломила је ногу. И остала јој је краћа, за три сантиметра. Није ништа страшно, али – примећује се. Тако је и Арнеа родила. Мислила је да ће то типа задржати. А тип сачекао да се он роди, па нестао. И, чудна ствар, волим је. Некад сам цуре стално мењао. А њу чак и не варам. Ваљда сам оматорео. Тридесет и осма ми је.

Моја Инге уме да буде и џандрљива, као и све остале блесаве жене. Она исто уме да закера: „Опет си унео блато у кућу! Зашто не бришеш ноге?“ И: „Опет те твоје блесаве новине!“ И: „Овде си ми се попео с твојим синдикатом!“ И уопште. По томе су нам, као што видите, обичаји исти. Али као што сам ја научио да поштујем шведске, и она се научила да поштује наше. Некад, у Југославији, волео сам да жвалавим. Ни око чега. Откако сам отишао, међутим – прво језик, а онда и све друго

– постао сам ћутљив! Овде свет, уосталом, и није баш много причљив. И кад дођем кући нерасположен или љут, или кад ме ухвати моје лудило, и ћутим, она ме не дира. Ћути и сама. Није то за жену баш много пријатно, али моја Инге и то поднесе. А кад ме прође, онда можемо по старом. И, мада такве ствари ипак ретко чиним – обично гледам да им помогнем на неки други начин – кад неки наш човек, из Југославије, овде баш заглави, ја га и кући одведем. А народ овде није лош, али, некако, тврд је на пару: отац за сина не зна, син за мајку, свако има своју рачуницу и своју касу. И ретко један другоме у кућу залазе. А моја Инге нас дочекује с осмехом и каже типу српски: „Ми волимо наша Југославија.“ И пере му прљаве гаће, и кува му пасуљ са сланином и сарму, и пребира по нашем вешу и одваја му моје старе кошуље: *док се мало не снађе*. И кад нас је прошле године један такав био покрао – ништа страшно: дрпио једно моје одело и неке ситнице, али ја сам се јео као Месец: ето какви смо! – она ми каже: „Немој да се секираш. Сав је био пропао, јадник. Ми ћемо зарадити друго.“

Пре две године сам се опет био запио – дешава ми се то повремено – и, онако пијан, само сам сео за волан и одјурио право за Југославију. Осам дана нисам долазио на посао. И мирно сам примио отказ. Крив сам, шта имам да се буним? Али мој синдикат се побунио; а овде је синдикат веома јак. „Он“, кажу, „има право да види своју домовину. Он има право да види своје море. Каква смо ми земља ако нашем најбољем раднику не можемо

да дозволимо да види своје море?“ А ја, кажем, нисам имао право, а нисам имао ни воље никога да молим, иако ми се посао баш није мењао: свих осам година сам у истој фабрици. И лепо им, људски кажем: „Шта се, бре, зезате? Какво море, какви бакрачи! Нити сам на море ишао нити који ђаво. Био сам се наждрекао. Зато би ме и у мојој Југославији најурили.“ „А не“, кажу они. „Своје доушнике зато не отпуштају. Отпустили су те зато што си синдикалиста. А уз то ти си још био и болестан! Ми то можемо и да докажемо! Не смеју због тога да те отпусте.“

Главу дајем ако је ико од њих ишта од тога схватио. Они просто мисле да смо сви ми ударени, кеве ми! И кад прођу овуда и чују како урличемо наше песме и овакве сузе ваљамо, они мисле – нисмо читави. Леба ми, везе немају. Али, овако резонују: ако си ти луд, слободно и то можеш да будеш, и имаш право на то, само немој да направиш неки изгред. А за мене су овако мислили: тај сигурно јесте ударен, али кад то њему дође, он предосети, па седне у кола и оде у његову луду Југославију. Је ли направио неки саобраћајни прекршај? Није. Је ли учинио нешто друго? Није. Е, па онда, у реду! Зар за нас није још и боље што је отишао?

И прилична се гужва око тога направила. Чак су и неке синдикалне новине почеле да ме бране – излази овде један такав листић: он је, кажу, био болестан. Дошао неки даса из тих новина. „Ма, јок“, кажем му ја, „нити сам био болестан нити је уопште потребно да се око тога прави нека гужва. Наћи ћу

други посао.“ И стварно сам то одмах могао. Али онда ми моја Инге каже: „Кажеш да си крив. А ја теби опет кажем да ми то не можемо да разумемо. Како можеш да будеш крив? Не можеш да будеш крив. Био си болестан! Јер кад неко усред радног времена изненада заустави машину, баци комбине-зон и оде у фабрички клуб и тамо за три сата попије двадесет флаша пива, и пословођу, који дође да га позове да се врати, отера у материну и гађа празном флашом, а онда, онако у кошуљи по хладноћи, седне у кола и некуд одјуре, тако да му жена и дете пет дана не знају где је, и тек се петог дана, ко зна колико далеко одатле, негде у Аустрији освести и јави телеграмом, и затим се мирно врати као да се ништа није ни десило, онда то стварно нико живи овде не може да схвати. Ко то овде ради? Ко је то овде икад урадио? И баш зато што не можемо да разумемо, ми морамо да мислимо да си био болестан. То је – као некаква менструација. Код вас их, изгледа, имају и мушкарци. И кад их већ имају, имају и право на њих. Зато, пусти ти њих нека они то само терају, немој их задржавати.“

И стварно су ме вратили. А кад сам први пут дошао на посао, само што ми на улазу нису славо-лук били поставили.

У ствари, ја сам овде, помало, популаран. Опет због бокса. Тренирам фабрички клуб. А осим тога, радим и оно што у Југославији никад нисам ни помислио – у синдикату. Кад смо се буразер Влада и ја пре три године срели у Италији и ја му то испричао, он се просто упишао од смеха; у Југославији

стварно ни за шта друго осим за цуре нисам знао; и за бокс, дабоме.

Код куће, наравно, имам наше плоче. Али тамо не волим да их слушах. Растужим се. Не волим да узнемиравам Арнеа и Инге. Он, мој син, изгледа, воли их. У почетку их је пуштао да би, ваљда, мени угоднио. А после их заволео. А ја, кад се зажелим, долазим овамо. Мало ми је лакше откако овде има наших. Готово шест година био сам једини Југословен у целом Естерсунду. А сад нас има готово шестсто. Кад су почели да долазе, очима нисам могао да верујем. И – овде мало жвалавимо по нашки, мало певамо по нашки и мало плачемо по нашки. А онда одемо свако на своју страну.

У ствари, ја им овде дођем – као некакав дрвени адвокат. Казујем им какви су шведски закони: на шта имају право, на шта немају; преводим им кад им шта затреба; овај клуб, ту просторију, шведски синдикати су им дали: ја сам им то средио; доста њих сам у фабрици у којој радим запослио; кад се припремају оне наше приредбе, ја им за фолклор обезбеђујем народне ношње: и то позајмљујем од Швеђана; њихове су мушке ношње сличне словеначким: сналазимо се како умемо. И тако, често сам овде. Често сам овде, и сачекујем оне који долазе, испраћам оне који одлазе. А они долазе, и одлазе, а ја остајем.

И кад ме ухвати моје лудило, кад се смрачим, Инге и Арне ходају око мене на прстима. „Инге“, тада кажем мојој жени, „Инге, срце ми пуца.“ А она каже: „Видим, Љуба.“ У почетку је страховала да ћу

отићи; настраховала се, јадница, поред мене. „Ти, ћеш, Љуба“, каже, „једном отићи од нас. Сешћеш на воз, и оставићеш нам твоја кола и твоју кућу, и нећеш се вратити. Оставићеш нам кола и кућу уместо себе. А шта ће нама кола и кућа уместо тебе?“ „Не буди луда“, кажем ја њој; а она ми још не верује. „Не буди луда, никуд ја нећу отићи. Никуд ја без тебе и Арнеа нећу поћи.“ И, кажем, у почетку ми није веровала, а сад зна: то мора тако да буде; проћи ће ме. И кад ме види таквог, српски ми каже: и она се учи да говори српски: „Па, Љуба, иди мало у твоја Југославија. Сверије је добар, али за тебе је Југославија најбољи на свет. Иди мало у наша Југославија.“ – То *наша* Југославија она каже зато што сви ми, и она, и Арне и ја, имамо двојно држављанство, и шведско и југословенско. То сам такође средιο. – А ја јој кажем: „Ти, Инге, као да си се на Душановцу родила.“

Тада узмем од фабрике неколико дана неплаћеног одсуства – и они су на то навикли, па ми више не праве питање – и седнем у кола, па по три дана и три ноћи возим као луд. Ја сам, иначе, пажљив, опрезан возач, и не волим да јурим, али тада немам времена ни за спавање. За воланом само по два-три сата одремам. Тек кад дођем до аустријске и наше границе, зауставим се. Свратим у неки мотел, окупам се, људски се испавам – једанпут сам тако шеснаест сати преспавао – обријем се, пресвучем. И, полако, пређем преко границе.

Тада уђем у Љубљану, или у Цеље или Марибор – ниже да идем немам храбрости: о Београду да вам и

не причам – застанем и паркирам се поред тротоара. И тако останем у колима. Спустим прозоре, гледам око себе и – слушах. И, верујте, Словенци сасвим добро жвалаве по нашки, ништа се не разликују.

И тако, не излазећи из кола, преседим по пола сата или сат или два.

Онда полако кренем натраг. У повратку негде на бензинској пумпи напуним резервоар бензином. Затим пређем аустријску границу, застанем, па из довода наточим по пуну шаку. Трљам га, њушим: и он ми мирише на Југославију. Намажем се по лицу, по коси, по грудима...

Кући се вратим уморан као куче. А моја жена ми каже: „Ти си се, Љуба, подмладио.“

А о томе како сам дошао овамо, о томе јој не причам. Шта ће њој то? Није ни потребно да зна. То ћу сам носити. То је моја ствар.

2.

Као клинџи, мене су мангупи на Душановцу звали Љуба Врапче. То је зато што је кева хтела да има лепо васпитаног сина, па ме научила да киту зовем *врайче*. И у школу сам већ ишао, а тако сам је звао. Мангупи чули – и ето ти.

За време рата, мој буразер Влада, који је пет година старији од мене, радио је илегално. А ми – ја, Јова Јолпаз, Миша Цврчак, Пера Патак – ми ништа, зезали смо маглу. Понекад смо буразеру понешто и пренели. Али ко те за то пита – нити смо знали шта носимо нити нам је то било важно. Углавном, мој матори, који је стално био напољу, морао да шљака да заради за клопу, остављао ме на миру; кева ме такође није дирала: иако ми је швеца била пуних седам година млађа од мене, ја сам био кевин љубимац, њена маза; једино ми буразер није дао очи да отворим: лешио ме како стигне и како ме дохвати.

А онда, четрдесет друге, он оде у шуму: једне ноћи Германци дођоше по њега, а он им ђалну готово на очи, још му је кревет био топао кад су ушли. Они због нечега не дрпише ни ђалета ни кеву. И тако и остаде.

Е, тада настаде рај за мене: наоколо већ почело бомбардовање, школа не ради: вратим се с посла – учио сам занат – па нога: нико те не пита ни где си ни шта радиш.

У лето четрдесет четврте је мени, Патку и Јолпазу једна курва келнерица што се шевила с неким Германцем истог дана скинула јунфер.

Стојимо нас тројица код биоскопа кад наиђе Столе Апаш.

„Клинци“, каже – а он вршњак мог буразера – „је л’ бисте ви вечерас нешто уболи?“

Ми мислимо – зеза се. Гледамо га бело.

„Кроз пола сата“, каже, „будите код купатила.“

Скупимо се ми тамо још пре времена. А панталонице нам овако трепере.

Мало затим дође и Столе. Води још неке.

„Ту сте?“, каже. „Добро. Да кренемо.“

Укупно нас осморица.

Пођемо поред купатила, избијемо на шумицу. Затим, ивицом – око ње – све до њене друге стране, тамо, према Звездари.

Столе каже:

„Де сад, посакривајте се.“

Завучемо се у неки шушмушљак, ни нос нам се не види. Чекамо.

Већ полако поче да пада сумрак.

Ћутимо тако петнаест минута.

Питам Јолпаза:

„Шта је, бре, ово?“

„Не знам“, каже.

„Море, да ми идемо. Пребиће ме матори кад види да нисам код куће.“

А Столе већ сикће:

„Ћути ту, мајку ти балаву!“

Уто се на ивици пред нама, доста далеко напред, појави неки Германац. Не видимо га добро. Видиш само како се љуља у широким чизмама и како му се на опасачу клати бајонет. У рукама нешто носи: као некакве конзерве.

Дође тако на тридесетак метара до нас, па седе на траву. Упола се и он сакрио. И пуши.

Сад се више нема куд. Чекамо и даље.

Мало затим ево и ње.

Иде истим путем куда и он, и осврће се.

Ни њу добро не видимо. Видимо само да није баш млада и да има мало криве ноге. У руци носи неку торбицу.

Германац, кад она приђе, устане, загрли је и обоје се увуку у шумицу. И сад више не знамо где су. Унутра већ мрак.

Столе мало причека, па четвороношке одбауља напред. Ми и даље онде чучимо.

Тако потраје, богами, пола сата.

Најзад ево Столета. Зове нас руком.

„Пази сад“, каже. „Германац ће сад да оде. Она ће још мало да поседи унутра. Чим он изађе, ми

ћемо да јој се привучемо. Кад дам знак, скачи. Вас двојица држите јој ноге. Вас двојица руке. Ја јој нећу дати да виче.“

Пођемо за Столетом четвороношке. Увучемо се у шумицу.

Уто, тамо негде пред нама, Германац однекуд устане као да израсте из оног шушмушљака, обуче блузу, сагне се, ваљда да је пољуби, и пође напоље. Она остане седећи. Видимо јој, сасвим нејасно, само главу. Пуши.

Почнемо да јој се примичемо.

И – Германац већ замаче за ивицу. Промиче поред дрвећа.

Кад он одмакне, Столе полако устане и, још погнут, махне нам руком.

Пред нама, тамо, жена устаје. Још пуши, али полако прикупља прње око себе. Ставља у торбицу оне конзерве.

На прстима, кријући се иза жбуња, сасвим јој се примакнемо. Онако отпозади, Столе јој одједном скочи право на главу и обори је на земљу. Шакама јој притисне уста и потмуло виче:

„Држи је! Држи јој руке!“

Притрчимо и ми – и направи се читава гужва. Не зна се ко кога држи.

Она се рита, брани и у тој збрци одједанпут нам се некако измигољи. И вукући се нагуз, измаче се метар-два.

Са црвеним флекама на бледом лицу, готово загушена, немајући времена ни да устане, са

зидигнутом сукњом над белим, помало дебелим
бутинама, отуда псује:

„Ма шта 'оћете, мајку вам слинаву! 'Оћете
минцу? А? 'Оћете минцу? Па ево вам! Де да вас
видим шта можете!“

Ми се збунисмо. Готово да се покупимо.

Али Столе, као да је само то чекао, скочи као зец
и већ јој ускочи између ногу. Зграби је за бутине
и завали на леђа. Нервозно поче да се откопчава.

„А ти?“, каже. „А ти шта 'оћеш? 'Оћеш да кажемо
четницима, па да те ошишају? Је л' то 'оћеш?“

Па онда нама:

„Држ' јој руке! Држи јој руке, шта бленеш!...“

Кад смо се сви изређали, она се, онако раш-
чепљена, знојава, јадна, полако усправи на лактове.

„Је л' вас има још који? Је л' вас има још, мајку
вам ништачку? Сву сте ми блузу исцепали, мајку
вам усрану! Нећете ваљда да ми је купите. Боље да
је исцепате. Како ћу, оваква, кући? Је л' вас има још
таквих, мртву вам мајку!“

И псујући, жмури од беса...

После смо Патак, Јолпаз и ја почели да служимо Апашу као скакавци. Трчали смо онако куд би нам рекао да идемо – да пренесемо неку поруку некој шољи или некоме другом, да склонимо нешто што не би хтео да буде код њега, или нешто слично. Не, ништа нисмо дрписали; само два-три пута нешто Германцима, и то пред сами крај. Апаш није волео такве ствари. Хтео је да отме, рецимо; хтео је да превари на картама; али да украде није волео нити је то уопште радио. Уопште, он није волео ништа да ради за шта не би имао публику. И – неколико пута смо му асистирали у некој тучи: волео је, на пример, да пребије неког џулова на пијаци. – И то је углавном било све.

Онда је дошло и ослобођење. Мој буразер Влада је у Београд стигао ваљда с првом јединицом која је у њега ушла, а први посао који је у њему имао да обави био је да мене олеши. Како је он за то с

Апашем сазнао, везе немам, тек већ је све знао и одрао ме на мртво име и презиме. А одмах затим су Апаша и друге старије међу нама покупили у војску и отерали на фронт. И тако се прво Столетово друштво распало.

Некако, међутим, још за време рата, а поготову после њега, код нас је одједном постао врло популаран бокс. Мој буразер се за време рата, заједно с илегалом, а можда и користећи га као заклон за њу, тиме бавио; Апаш је то такође радио; а после њега, већ готово да није било клинца са Душановца који то није покушао: Мита Мајмун, Ивица Лепи, Стева Џамбас, сви. Само нас неколицина смо у томе били мало упорнији и нешто ипак постигли, сви остали су пре или касније отпали. А то значи да у то време на Душановцу готово није било клинца који није знао да се макља. Столе, разуме се, баш међу њима и скупља своје ново друштво.

А бокс ти је такав: може те научити добрим стварима – да осетиш да се не умире од сваког удараца и учинити те готово неустрашивим или чак и мудрим, да више не примаш све тако како изгледа – а може те и за цео живот преплашити или ти и душу затровати, тако да почнеш да уживаш у томе што у човека можеш да удараш као у џак. Столе је стварно био неустрашив. Јер, ако се то не може рећи за Мајмуна, а поготову за Џамбаса, од Апаша је заиста могао да постане добар боксер, само да га је то интересовало.

Притом, сви смо били у *Радничком*: а *Раднички* – зна се чији је био клуб. Тако, једно време, док он

још није био потпуно престао да тренира, а већ је око себе имао и Ивицу, и Мајмуна и још неколицину, иако му се радња тек развијала, цајкоши су били ти који су њега и његове, с једне стране, јурили и, опет, управо цајкоши ти који су га, са друге стране, као своја штитили.

Ипак, четрдесет пета и четрдесет шеста још су биле исувише вруће за такве ствари. Ни четрдесет седма још није била сасвим добра. Четрдесет и осме, тек, почело је да се припрема оно златно доба Апашево, које ће затим трајати готово неколико година.

А ја у то време – некако сам се био откинуо. Стварно сам се већ био загрејао за бокс. Четрдесет и седме на омладинском првенству Београда заузео сам друго место у велтер категорији.

Све дотле, иако сам помало почео да тренирам још четрдесет пете, био сам не само потпуно непознат него сам и сâм бокс и боксерску дворану схватао као место где се углавном можеш добро зезати. Редовно тренирао, наравно, нисам. Међутим, био сам оно што се зове *даровић*. Мада дугих руку и висок, готово мршав, био сам доста брз, па чак, за почетника, имао сам и добру технику. Већ тада, умео сам да ударим жустро и јако, и левом и десном, доста сам добро радио ногама, и како сам имао и одличне рефлексе, тешко ме је било погодити. Доста сам био и срчан – није ме било лако уплашити. И, притом, што за боксера такође није нимало неважно, имао сам и прилично симпатичну њушку; већ тада сам почео да стичем своју публику.

Још после овога, после омладинског првенства, такорећи као клинац, постао сам боксер с којим се убудуће мора рачунати.

Тада, у финалу – некако сам до њега доспео – срео сам се с Јовицом Чаушевићем, каснијим државним репрезентативцем, који је био годину дана старији од мене и имао дужи стаж у боксу него ја. Он није био никаква класа; бар је такав утисак остављао. Био је левак и имао десни гард, који је за мене готово до самог краја био приличан проблем. Уз то, сагињао се, хватао рукама, није био несклон да у гужви удари главом. Кажем, није остављао богзна какав утисак, и стварно није био велики боксер нити га се данас ико сећа, али је зато био један од оних који умеју да смрсе конце многим бољима од себе. Само асови су успевали да избегну његове замке и да га прочитају; само њима у ствари није било потребно много да га читају. Ја тада то ни изблиза нисам био.

Наступио сам самосвесно – био сам, у ствари, срећан што сам њега добио – и, у почетку, готово сам успео да га збуним. Успео сам да му наметнем свој стил: не пуштам га близу, стално га пресрећем директима, и кад год ми се укаже прилика, бомбардујем га крошеима; неколико пута сам га баш добро одалаmio. Пред крај, већ имам добијену рунду.

Публика навија за мене. А око ринга – гомила душановачких мангупа. „Напред, Врапче“, вичу.

Тада, готово пред сам гонг, он ми се некако увуче у клинч и, нижи од мене, просто ми искида плексус. Покушавам ја да му се извучем, измичем му се,

гледам да га тако погодим да га одгурнем и – у том измицању – он ме поткачи аперкатом. Учини ми се да ћу да прогутам свој сопствени језик, просто као да ми западе у грло. Ипак, некако остадох на ногама, пружим одозго два-три директа – и он се мало одмаче. И – иако ми се добро мутило у глави, још два-три ударца, две-три ескиваже – удари гонг.

Публика – да полуди.

Одем у свој угао – а мало се као поводим – седнем. „Је л’ те добро поткачио?“, пита ме тренер, неки Мића Стефановић. „Као маљем“, кажем. „Нисам то знао.“ „Па говорио сам ти“, вели он и љути се. И стварно ми је, човек, говорио. „Не пуштај га“, каже, „близу“, као да ја то не знам, „бежи од клинча. Гледај да га сатераш у ћошак. То га, изгледа, збуњује.“

У другој рунди сам опрезнији. Пимплам нешто директима, претим му крошеима. Али сад више нисам сигуран да сам прву добио: морам да кренем. Пођем полако, кључнем га два-три пута директом у чело – а он је ту осетљив колико и бизон – начиним финту десном и – некако ми се згоди – добро га одаламим десним крошеом. Он то издржи и побеже у угао. Сад си, мислим се, мој. Почнем из даљине да радим као машина, директима, да га не бих промашио, па да изгубим равнотежу, и чекам га да ми се намести на кроше. Али никако да га добро поткачим: бежи ми, лево, десно, сагиње се, и ситним, мрким очицама као у дивљег вепра стално ме гледа право у очи. Најзад, одједанпут се саже као јеж, опет ми се увуче у плексус, ту ме ваљда само два пута опали, док ме не отвори, и

дуф! – опет онај аперкат. Ја овако, раширених и руку и ногу – на леђа!

У публици, чини ми се, тајац.

Одмах скочим на ноге. Судија ми броји.

Тресем главом, окрећем се око себе, скакућем. И тек сада чујем да публика урла: сви стоје.

На „седам“ заузмем гард; још не чујем сасвим добро, још ми све изгледа као да је у јастуке умотано. Опет почнемо. Он ме сада просто јури. Ја узмичем, а леву стално држим испред себе. И тако некако издржим до гонга.

У паузи седим у углу мртав преплашен. Дотле сам имао већ око тридесет мечева, а после овога сам изашао на ринг још око сто тридесет-четрдесет пута, али никад се ни пре ни после тога нисам осећао тако смрвљен. Седим онако и мислим: „Бежи ти, лафе, из ових конопаца док још имаш времена.“

У трећој рунди само што нисам бежао. Покушавам да држим стрвину на одстојању, тражим га одозго, кврцам га у чело. Али он ме напипао, па ме јури као мрвог коња. У животу сам доживео свега два класична нокаута, а свега сам осам пута у борби уопште био оборен: он ме је тада начео. И у трећој ме је оборио.

Тада је, још из рата, некако помало био у моди један ударац који се звао *сфинџ*: то је био крвнички ударац, налик на кроше, али мало одозго, полуопруженом руком, који је некако убрзо био и забрањен. Ја га нисам користио: то ми је помало већ личило на убијање, не на бокс. Три пута ми је у трећој рунди опет улазио у плексус, отуда ме отварао, затим је

долазио леви аперкат, па кратки десни кроше и онда би левом одозго исповио сфинг. Два пута сам му измакао, тако да умало сам није пао; друштво се наоколо смејало. Трећи пут ме је ипак нашао. У уво. Одлетео сам на под као да ме је шутнуо ногом.

Изгубио сам, наравно. Истина, опет сам устао, али једва сам издржао до краја. У то време још нисам сасвим схватао шта је кондиција и то ми баш није била јача страна. Чудим се што нас судија није прекинуо раније.

После тога сам, кажем, боксовао још сто четрдесет пута и за све то време изгубио сам свега девет борби. Четири пута од тога – он ме је тукао! Никако нисам успевао да му нађем слабу тачку. – Лаж је то да има боксера који немају слабу тачку. Сви их имају! Они за чију се није сазнало били су, свакако, и веома добри, али имали су и среће да не сретну дасу који би умео да им је напипа. Ја сам, на пример, важио за чврстог боксера, умео сам и добро да ударим и да поднесем велике батине, и нисам имао стаклену браду, али од аперката сам се чувао као од живе ватре. Ако ме неко тако згоди у браду мало јаче, тешко сам остајао на ногама; то је ваљда од склопа вилица: моји зуби заиста нису баш најправилнији. Исто тако, у ескиважи сам се чувао од сагињања; на крају сам се од тога готово био и одвикнуо. Јер ако ме неко тако, док сам сагнут, погоди крошеом у уво, ја падам као свећа, ни сви свеци не могу да ми помогну.

Тако сам ја моме пријатељу Чаушевићу с временом постао стална муштерија.

О том првенству, а и овом мечу и мени новине су доста опширно писале и, мада сам у финалу изгубио, чак ме прогласиле за некакву малу боксерску *наду*. После тога сам најзад стварно почео озбиљно да тренирам. Некако управо тада, преузео ме је тренер Миша Попарсић, човек који је подигао неколико одличних боксера. Он ми је побољшао рад ногу, усавршио ми ударац, тако да сам с временом почео да ударам кратко и жустро, готово невидљиво, и притом разорно, набијао ми кондицију. То је био човек који ме је одлично познавао и који је, знајући колико волим да се зезам и да јурим рибе, умео да увече наврати и мојој кући да проконтролише да ли сам на време легао. А и ја сам се, морам да кажем, најзад ипак био научио на дисциплину; ретко сам касно ишао у кревет, а пушио ни пио, рецимо, нисам никад.

Па ипак, мада сам идуће године као јуниор лако постао првак Београда и Србије у велтер категорији – Чаушевић је већ био сениор – а педесете и педесет прве као сениор првак Србије у полусредњој, за све време, са Чаушевићем сам свега једанпут успео да извучем нерешено, а тек у нашем последњем сусрету, кад сам био у војсци и кад сам стварно био пун кондиције, успео сам и да га победим. И то ми је био први и последњи пут.

Улоге су нам се за то време мењале. Ја сам постао тежи и доспео у полусредњу, а он је остао у велтеру; кад је он доспео до полусредње, ја сам већ био у војсци и одавно у средњој. Али толико је на мене као на муштерију био навикао да ме је редовно

јурио и у тежој категорији. Знате ли како се човек осећа кад пред сам меч мора да попије три литра воде? Ни тога се он није плашио. Уз то, ја сам већ постајао познат – почео сам да добијам и нокаутом, од четири међународна меча једанпут сам боксовао нерешено, а три пута победио – па је на мени сада већ себи правио рекламу. Четрдесет девете на првенству Србије у велтер категорији био сам велики фаворит, али сам елиминисан још у предтакмичењу: он ме је то био пресрео. И никад то није била лепа борба, али је увек била веома узбудљива. А ја бих у њој редовно био тај који је добио батине.

Никад то нећу разумети. Излазио сам на крај с људима с којима он не би могао ни да спарингује. С таквима, пружао сам партије о којима би се месецима причало: неколико пута су ме на рукама у свлачионицу однели. А онда би ми дошао он – просто бих видео како му је шкембе од попијене воде надувено као фудбал – и тукао би ме. Затим је било дошло време кад сам и ја њега почео да обарам. Он би пао и, као да је тамо чашу воде попио, скочио би и одмах би опет почео да ме маже. Тек последњи пут, кажем, кад сам у војсци добио наградно одсуство баш у време отвореног *Звездиног* првенства, тек тада сам успео да га, један једини пут, најзад победим. Тада је он заиста већ био исувише мали да би могао да ми нашкоди.

4.

А онако, иначе, колико сам међу конопцима постајао бољи, и колико сам бокс озбиљније схватао, толико сам био све већи трубач. Мој матори је радио, буразер је у комитету радио, ја сам радио: с ловом – никаквих проблема. Снабдевао сам се – у дипломатском магацину. У предузећу, Јанку Лисјаку, био сам љубимац. Иако међу најмлађима, у радионици сам најпре био бригадир, а онда – заменик шефа. И умели смо да засучемо рукаве. Мангупи су ме слушали као маторог. Умео сам да кажем: „Мангупи, ово има да се сврши, нема да се иде кући док не буде готово.“ И остали би, немаш да бринеш. Мој диша није пропуштао мој меч. Каже: „Љубо, је л' ти треба неки дан за тренинг? Је л' ти треба да изађеш? Само кажи.“ И ја бих у пола радног времена узео торбицу на раме: „Идем на тренинг.“ Па – с неком шољом – на Саву или у биоскоп.

Волео сам рибу, брате! Пошто сам увече морао раније да легнем, обично сам их, дању, водио у шумицу. С тролејбуса бих свратио кући по мантил; имао сам један светли, специјални мантил, једино за то. Њу бих оставио на улици да ме сачека. И док бисмо полако пролазили Душановцем, мангупи се кикоћу: „Врапче уз’о бели мантил!“

И трчале су, ђаво би их знао зашто, као мутаве. Обично бих с једном ишао *озбиљно*. Њу бих чувао, а наоколо сам клао све што би пало под руку. Али после два-три месеца и то би ми досадило, пробушио бих и њу, и ајд’ даље: нашао бих другу *озбиљну*. Седам јунфера сам тако однео. Ни сам не знам на шта су те слепице трчале.

С типовима на Душановцу живео сам добро: не дирам ја њих, не дирају они мене. Доста њих су ми били и навијачи. Али многи су ме и мрзели. Баш због риба. Они јесу били дасовани, нема збора, и сви су имали своје цуре. Али док је мој био читав Београд, они су имали релативно узан терен: Душановац, Аутокоманда, Вождовац, две-три рибе са Звездаре, које би убрзо престале да буду интересантне, две-три са Каленића – и то је све. Са Карабурцима су ратовали и тамо нису имали приступа, Славија је за њих била некако велика, раштркана, није имала своје збориште и ту се нису сналазили, Црвени крст, опет, био је помало господски. Они су углавном могли само да их мењају између себе, а то већ није добро: какав је то штос ако су ти цуру с којом идеш шевила тројица мангупа из улице?

Негде око педесете Столе Апаш је био на врхунцу.

То је био црн, не баш много леп момак. Имао је густу, праву црну косу, која му је увек доста лепо стајала, иако му је некако почињала готово са половине чела. Ретко је човека гледао у очи: увек је погледом нешто тражио наоколо, као да се на све што му причаш прави луд. Био је доиста низак и, у оделу, чинило ти се, ништа нарочито. Али кад се свуче, на Сави, ниси могао да му се не дивиш. На њему је лежао мишић на мишићу, сваки танак и сваки на свом месту. И – елегантан као цура: колико је у раменима био широк и јак, толико си га у пасу готово шакама могао обухватити. Руке – надланице, подлактице, надлактице – истетовиране. Највише риба је на Сави и ухватио. Умео је из штоса, за опкладу, из цуга по три пута горе-доле да је преплива.

Тада је имао, ваљда, двадесет и шест. Као и остали мангупи, негде је радио, као машинбравар, али је и тамо, изгледа, умео да се посвађа и да удари; често је мењао предузећа. Није се у ствари тачно ни знало где ради. Живео је с кевом, која је примала неку пензијицу; лову од плате јој ваљда није ни давао. На десној потколеници, на специјалном каишу, у кожној канији, стално је носио сјајну, као бријач оштру утоку. Али ретко је употребљавао. Јер, сем из бокса, негде је био покупио и неке штосове из цуда: дирнеш ли у њега, исто ти се хвата као да си се нашалио са змијом, буди сигуран да те сутра ни рођена мајка неће познати. А то се заиста могло десити само фрајеру: у њега обично нико није смео

ни да дарне, обично је он био тај који је насртао. Мислим да у то време није олешио само онога кога није хтео.

Главни штос у то време на Душановцу био је да некога пребију без везе, ради забаве.

Кад нигде не би било играњца, нигде се не би започео покер, нигде у близини не би била нека нова риба, кад би се погледао последњи филм, друштво би без везе жвалавило на пијаци или пред биоскопом. Тад би неко рекао: „Ајде да неког олешимо.“ „Ајде“, рекли би. Ако до биоскопа не би срели никога непознатог, из неког другог краја, или ако однекуд не би наишао неки тип с рибом кога би пред њом могли да одељу или бар да орезиле, обично би се наџоњали код тролејбуске станице.

Два-три клинца скакавца би се нацртала уз саму бандеру. Кад би трола стала и друштво почело да се истоварује, они би се закачили за неког чилагера; гурнули би га, или би му опсовали мајку или нешто слично. Душановчани су знали за штос: прогутали би и гледали да што пре испаре. Онај који није био верзиран, међутим, клинца би појурио, дохватио би га за уво или би му опалио шљагу. Тада би друштво дошло фол у заштиту. Ако би то био неки чилагер пензионер или неки мекани тип, Столе Апаш би остао крај зида. Гледао би шта се ради и грицкао шибицу. Ако би пак муштерија била официр или неки млађи жвалавко који се не би дао, умешао би се и сам. Човек би затим остао да лежи, а они би се зезајући се покупили даље. После би Столе рекао:

„Ајде сад на совање, сутра треба да се шљака.“ И разишли би се на спавање.

Негде око педесете на Душановцу се осетио дефицит у рибама. Оскудевали баш, дабоме, нису. Али у почетку су с мангупима хтеле да пођу и гимназијалке, ухватила би се и понека студенткиња – иако то већ ретко – а онда је дошло време кад је све што је некад вредело постало кварно и кад се око њих нашла само гола фуфа.

Тад су почели да изводе други штос из тог времена. По четворица-петорица би се покупила и отишла на Звездару или у Хајд парк; шумица изнад Душановца је одавно постала мртва, ту нико осим њих није смео ни да прдне. Тамо би мало шацовали и кад би ошацовали неку лепу рибу, која је с неким типом мало заврљала у неки шушмушљак, жвалавка би најурили, а на цури би се изређали. Ако би тип био упоран и хтео да се макља, они би га пребили и док би га двојица држала, на његове очи би се на њој ређали. А цуре би биле толико преплашене да би се обично саме потурале. Кад би све било готово, рекли би лафу: „Ти си, бре, дасо, баш нека стипса. Ево ти твоја герла, кад си баш толико навалио. И – фина ти је герла. Чувај је.“ И оставили би их.

Али они су хтели да имају и своје, сталне цуре; да личе на нешто, не као оне што су се вукле за њима. И, опет у групама, почели су да обилазе ђускавце по граду – Лолу, Индекс, Божидарац код Каленића, Звездино кошаркашко игралиште на Калишу.

У Лоли и Индексу, међутим, клима им баш није много пријала. Некако је било јако много типова, а врло мало цура. Оно што је било слободно није много ни вредело, а и држало се на цени: неће са гаравцима. А оно што је нешто вредело већ је било заузето; студенти нису толико наивни да би их олако пустили. Тамо су мангупи неколико пута направили гужву, два-три пута су некога на брзину измасакирали и изгубили се. Али, после, цикетани их уочили и чим се Столе Апаш или Мита Мајмун појаве, они вичу: „Ево их!“ И јурну по десеторица. И колико год да су и Столе и Мајмун и остали били добри, два-три пута се нимало лепо нису провели. Нису то биле баш велике батине, као што су они умели некога да одеру, али су сваки пут ипак добро добили и на крају су још морали и да кидају. Па чак, после тога, никоме не би могли ни да се освете: где ћеш да ухватиш неког килавог студента кога ни не знаш, сем да га чекаш пред неким домом? А тамо – већ нимало није било згодно. Уопште, мангупи су се доста чували великих гужви; у војску, рецимо, такође нису дирали.

Код *Божидарца* исто тако нису били у великој форми; Душановац ипак није тако далеко, чује се шта се тамо ради. Међутим, ту су још понешто и могли да ухвате; ту су се, уосталом, и чували да се не искомпромитују превише. И – још су понешто могли да ураде на *Звездином*.

Тамо смо се Апаш и ја сударили.

5.

Ја сам тада баш био теслимио једну своју цуру. Почела да ми бари кеву, фолира ми маторог, швецу ми води у биоскоп. А и сâм сам с њом мало био неопрезан, доводио сам је кући. Андра, мој матори, већ почео да ме запиткује: „Шта ти мислиш с овом девојком што не избија из наше куће?“

А, то ли је, мислим се. Чекај, нану ти твоју.

Имао сам једног другара, згодног лафа, неког Лалета, цинкографа из *Борбе*. Али – колико леп толико кваран; страшно дрчан неки тип. „Лале“, кажем ја њему, „учини ми услугу. Ја вечерас треба да се нађем с једном рибом, а са Десом сам се договорио да је водим у биоскоп. Иди води је ти. Ево ти карата. Кажи да сам ја заузет у клубу. И буди фин с њом, то је фина цура. И – још је цела.“ – Ексер, цела! Било то, некад!

„Не брини, буразеру“, каже он, „све ће бити у реду.“

Ја нисам волео да се тако ослобађам од својих цура, и чак би ми било криво ако би ме код неке

наследио неки безвезан тип, али с овом сам баш био заглавио; нећу ваљда да се оженим? Тип ју је, дакле, то вече одвео у биоскоп, па сам ја још једанпут шатро био заузет, а трећи пут су већ сами заказали. Тад он навали на њу као нездрав. Она побегне плачући.

Сутрадан ми слини: „Такве ми другове шаљеш!“ Ја се фол забезекнем. „Какве другове? Везе ја немам! ’Ваташ се с типовима наоколо, па још имаш образа да дођеш да ми се жалиш! Иш, бре, од мене!“ Онда јој и код моје кеве и ћалета поткујем копита. „А ви ми“, кажем им, шатро страшно љут, „нађите још неку овакву цуру као што је Деса. За мене хоће да се уда, а успут иде још са двојицом-тројицом.“ „Што смо ти је ми нашли?“, пита ме Андра. „Што дижеш маглу? С ким то иде?“ „Никакву ја маглу не дижем“, кажем. „А она иде с највећим београдским мангупом, цинкографом Лалетом из *Борбе*, ето с ким. Сâм сам их синоћ видео.“ – Дође моја Десанка још два-три пута. Матори се одмах изгуби, кева се прави да има посла. Почне она нешто да се жали мојој кеви. А кева јој каже: „Е, ћерко, девојка мора да води рачуна шта ради.“ И ајд’ здраво, више се није појавила.

То вече, дакле, дошао сам на *Звездино* с мојим старим другаром из клуба и партнером, с којим сам многе рибе ухватио, Драганчетом Стојиљковићем, једним великим лафом и великим боксером. – Он је, касније, годинама био репрезентативац у велтер категорији и стварно је био велики мајстор, али тек је пред само повлачење први и једини пут успео да постане првак и Србије и Југославије, кад су се

оне ајкуле Шовљански и Тома Хладни повукли. Јер поред њих ниси могао да прођеш никако друкчије сем да летиш авионом. – И успут нам се прикључио и неки Мића из мог предузећа, један тип без везе.

Ошацујем ја тамо једну рибу лепу као сан – висока, дуга плава коса, лепа глава, шиљате сискице, нога као саливена. „Драганче, бог те маз’о“, вичем, „ждракни ону тамо.“ „Видео сам је већ“, каже Драганче, „страшна.“ „Дај“, велим, „да је мазнемо.“ „Мислиш“, каже он, „ти да је мазнеш?“ „Па, наравно“, смејем се, „ја. Висока је за тебе.“ А он стварно није био висок. „А шта би ти фалило да гепиш ону с њом? Погледај је, није ни она лоша.“ Договарамо се ми тако – „Нану ти кварну“, каже он, „докле ћу да ти спарингујем, увек ’ватам лошије рибе од тебе“ – кад започе игра и однекуд се ка њој стули – Столе Апаш! Стиже на време и диже је. С њим се појави и Мита Мајмун и узме ону другу. Бацим око мало наоколо и видим – нешто даље седе и друга два душановачка крвника, Ивица Лепи и Стева Џамбас.

Ау, то не ваља! Одакле се они створише!

„Љубо“, пита ме Драганче, „виде ли ти то?“

„Видим“, кажем. Мислим се шта ћемо. „Знаш шта“, одмах мењам тактику, „ајдмо ми да узмемо оне три што су остале.“

Узмемо нека три габора – а она у некој гужви, има их ваљда седам-осам – све друго већ однесено, као на хиподрому. Одиграмо ту игру.

Вратимо се на своја места.

„Сад ћемо овако“, кажем. „Примаћи ћемо се ближе, да опет не извисимо. И – ти узми моју, а

ја ћу твоју.“ „Ух, бре, ти већ подели!“ „Ајде, ајде, други пут ћу ја теби да спарингујем. А и ти, Мићо, сад гледај куда ћеш, и ти узми једну оданде.“ Сад ја хоћу и њега да увучем. Ако дође до неке гужве, бар ћемо бити тројица, иако он с макљањем нема везе. Али – нека прави бројно стање.

Примакнемо се и колико онај дуне у саксофон, ми смо већ код њих: „Молим.“

Играм ја с оном малом, Драганчетовом: стварно није лоша. Погледам Драганчета: он нешто жва-лави, сав се исфронцлао, али, изгледа, нема везе – она готово виша од њега и још помало диже нос. Кришом шацнем Апаша и друштво: седе сва чет-ворица и мере нас испод ока. – Биће овде ноћас крви до колена.

„Знаш шта, Драганче“, кажем после. „Сад ћемо да их прескочимо. Опет идемо тамо, али њих две нећемо да дирамо.“ „Добро“, каже Драганче. „Ја код ове твоје, изгледа, ништа не бих ни урадио.“

Узмемо сада неке друге три. Ове две одмах згра-бе Апаш и Мајмун. И, видим, ситуација се, као, поправља. Ивица и Џамбас сачекаше да виде како ће се ствар завршити, па и они нешто ухватише.

Кад то би готово, кажем: „Е, сад пази. Сад не смеју да нам измакну. И ако приметиш да нам Апаш и Мајмун и она двојица прилазе или да иду око нас, ту више шале нема, кољи првог који ти падне под руку, не чекај да они започну. И не раздвајајте се. Будите око мене.“

Тако и буде. За длаку измакнемо Апашу и Мај-муну. Они, да се не орезиле, узму неке две без везе.

Ивица и Џамбас се мало повртеше на клупи, па кад видеше да Столе и Мајмун играју, одоше и они.

Видим да ће ова игра да прође без гужве. Сад хватај на брзину.

Почнем нешто да жвалавим – као, нисам је досад овде видео, ја обично запазим сваку лепу цуру, долази ли често овамо? – све у том стилу. Она ме, као, мало погледне – а има крупне, паметне зелене очи – али нешто се баш не ломи. Из Крагујевца је, каже, ове године је дошла у Београд, бруцошкиња. Опет ја нешто почињем, и опет нема много вајде. Да л' је Апаш, мислим се, већ обарио? А то је био опак швалер: где он трзне, она мора да падне или земља да се преврне. Ако још није, сад морам на брзину да је ухватим – или нећу никад.

А ја и Драганче смо имали један мртав штос, који смо сто пута испробали и сто пута је упалио; много су блесаве те жене. Тако сам ваљда и овај надимак добио.

Онако у игри, примакнем се Драганчету. „Драганче, буразеру“, кажем, „како напредујеш? Ја баш никако.“ „Е, мој Шампионе“, каже он, „не знам како ти, али ја бих и са Шовљанским лакше на крај изиш'о. Поштује ме као мрвог коња.“ Оне се, као, мало насмеју. Ми се један другоме, онда, још мало фол јадамо, и оне се – ево их – откравише! Његова гледа у мене, моја гледа у њега: још морају да буду fine, али сад се већ – интересују.

Одмакнем се ја сада и – клима је већ друга. После оног залета, још мало се зезам на свој рачун. Она ме све чешће погледа; а има трепавице као завесе. Онда

пита: „Како вас је оно ваш колега назвао, какав сте ви то шампион?“ Ево је! А ја се ломим од скромности. Ма јок, нема везе, нисам баш неки шампион, само сам првак Србије, нисам југословенски, али Драганче је стварно велики боксер, иако ни он досад није постао први, али тај ће то сигурно постати, то је и сјајан боксер и велики лаф – и сад Драганчету ударим страшну рекламу. Старе смо ми курве: он то исто дотле ради мени код оне друге. А после игре оне ће одмах да се испреслишавају.

Заврши се игра. Пођем да је отпратим до њеног места и, скроман и фин какав сам, кажем: „Извините, ви јако лепо играте, нисам скоро срео девојку с којом бих се тако лепо слагао, и радо бих дошао опет да вас замолим. Али приметио сам да често играте с оним црним младићем тамо“ – то за Апаша – „па ако је он ваш младић, или имате неке обавезе, молим вас, реците ми, ја се нећу наљутити.“ „Ма не“, каже она, „нема везе. Ја сам само две-три игре с њим одиграла. А осим тога, помало ме гњави. И осећа се на дуван.“

Други пут смо их такође у последњи час претекли – Апаш није био навикао да се утркује, обично су герле јуриле њега – а трећи пут су, чим је почела музика, саме кренуле ка нама.

И тада – нас тројица се баш договарамо да их преселимо код нас; чак је и Мића код оне треће нешто био урадио – кад ево отуд Мајмуна.

„Здраво, Врапче“, каже. „Здраво, Мајмуне. Којим добром?“ „Е, Врапче“, каже, „не дрпишу се рибе тако како ти то радиш.“ „Не знам, Мајмуне“,

кажем, „на шта мислиш. Кад сам ја теби дрпио неку рибу?“ „Ниси мени, Врапче, не прави се наиван. Апашу. Он ме шаље. Оно је његова риба.“ „Кажи ми, Мајмуне“, велим ја, „је ли то стварно његова риба или он само мисли да је његова. Је ли је већ обарио?“ Још ја помало сумњам. „Па, можда већ јесте“, каже Мајмун, „а можда још није. Али – хоће. Он каже – његова је. И поручује ти да одустанеш. Већ три недеље се ја с њим овде гузим. Већ три недеље је он овде бари. Моја цура због тога седи код куће. А ти, Врапче, знаш колико није здраво отимати Апашу рибе.“ „Знам, Мајмуне“, кажем. „Али и ја теби нешто да кажем: стари смо ми другари, али и за тебе може да испадне врло нездраво што ми доносиш ружне аброве. А кад већ спомињеш своју цуру, теби, значи, није стало до оне с којом је други стари мој другар, кога овде видиш, Драганче?“ „Не“, вели, „не инсистирам.“ „Добро је што не инсистираш. А Столету поручи да кавгу с њим не желим и да ја никад нисам залазио у његов атар. Ова цура, кажи му, не само да није његова него је – моја. И, кажи му, она трза на мене. И још му поручи да ја на њу не трзам три недеље, као он, него већ три месеца; само што сам је због оне моје раније цуре мало био забаталио. И као последње му поручи: не приличи једном Апашу да некога моли да с неке герле устане да би дошао на његово место. Апаш узима или оставља. Нека се не брука. А ја нешто немам утисак да је ово таква риба да бисмо због ње морали да се крвимо. Тако поздрави Апаша, мог старог другара.“ „Добро, Врапче, кад тако кажеш“, вели Мајмун. „Али није здраво нама отимати рибе.“

Мајмун оде, и већ поче музика. Све три пођоше према нама, чак и она Мићина. Почнемо да играмо и одмах се измакнемо у супротни утао: ако почне гужва, бар да можемо на време да их видимо.

А тамо – Мајмун реферише. Столе грицка шибицу. Онда нешто мисли, мисли, па устаде.

Пође према мени. Смешка се, а, видим, блед.

Овако дигао руку.

„Љубо“, виче издалека. „Љубо, буразеру! Све је у реду!“

Одмахнем и ја.

„Све је у реду, Столе, буразеру.“

И они одоше.

Ништа није у реду, мислим се, Столе, буразеру. Запамтићеш ти мени. – И јесте ми запамтио. – Сачекаћеш ти мене на месечини, Столе, буразеру. Сачекаћеш ти мене у некој 'ладовини, кад се не надам. Али, не бој се, Столе, ни ја нисам наиван, стари мој другару.

После смо сва тројица са герлама заједно изашли, добро смо гледали куда сваки корак пружамо и сва тројица смо једну по једну цуру кући испратили. А затим су Драганче и Мића са мношћом дошли до моје куће, па су се вратили у град и тек онда се растали свако на своју страну.

6.

А у то време у највећем тече она воловодница с Русима. Чује се: дрпили овога, дрпили онога...

Немам ја времена за то. Мало сам код куће, али, као, видим, мој матори нешто шушка с мојим буразером. Мувају се око радија. Не зарезујем ја то: ко, бре, шмиргла уши Руловцима док на овом свету има толико риба!

Одједанпут, једне ноћи, два типа упала у нашу кућу – код нас се, хвала богу, никад и није закључавало – упалила светло и неко ме вуче за пиџаму: „Диж’ се!“ „Шта је, бре?“ , велим. А кроз прозор видим, трећи тип стоји у дворишту, пази на кућу отпозади. „Диж’ се. Јеси ли ти Владимир Сретеновић?“ „Ма јок, бре!“ Још ја не копчам. „Иди одавде! Угаси ту сијалицу, ’оћу да спавам!“

Дрпише мог буразера! Он блед, а вели: „Пустиће ме, то је нека грешка.“

Ексер што је грешка! Прође десетак дана, прође месец – њега нема. После месец и по, уместо да пусте њега, дођоше и по Андру. Крк!

Оде још неко време и ја то још некако не схватам сасвим добро. Вучем кеви неке пакете у Ђушину улицу, чекамо тамо у реду. Моја кева чисто пошизила. Вратимо се кући, а она им прегледа веш парче по парче, љуби га и запомаже: „Јао, мили моји! Јао, Андро, мужу мој! Јао, Владо, дете моје! Јао, кога ћу пре да оплачем!“

Швеца, колико је види такву, исто тако почне да слини. Лудница.

„Шта ти је, бре, кево?“ вичем. „Јеси л' ти пошизила! Па, иста су то говна! Они се, бре, зезају, шта ти је? Пустиће их!“

А она одговара:

„Јао, неће! Јао, није то исто! Јао, неће се они мени више вратити! Јао, јадна, шта ћу и како ћу! Јао мени, сињој кукавици!“

Дигох ја руке и од цура и од свега, право с посла трчим кући. И на тренинге престадох да идем.

Не прође много, ево Попарсића, мог тренера. „Где си ти?“, пита ме. А видим, љут. „Опет си почео да се зезаш.“ „Ма, јок“, велим, „какво зезање. Ћалета и буразера ми ћоркирали. Не могу да оставим ове две саме код куће. Полудеше.“ „Што?“, пита он. „Не знам“, велим, „зашто. Ваљда нешто због Руловаца.“ Он овако учини рукама: „Ух, не пипај у то! То је опасно! Ти се не мешај!“ „Ма, не бих се ја ни мешао“, кажем, „али погледај ове две кукавице. Шта ћу с њима?“ Он опет: „Никако се ти у то не мешај! А на тренинге, молим те, гледај да некако ипак долазиш.“ „Добро“, велим, „гледаћу. Доћи ћу.“

Сутрадан стварно одем.

Тамо видим једног из управе.

„Молим те“, кажем му, „поручи Староме Перишићу да хоћу да га видим. Хтео бих да нешто разговарамо.“ А Стари Перишић, народни херој и пуковник – наш је председник. Нема леву руку до лакта.

Оде, тако, још неколико дана; опет ја редовно тренирам.

Поново видим онога.

„Шта је било?“, питам га. „Јеси ли видео Старога?“

„Каже“, одговара он мени, „заузет је, не може сада. Боље, потражи га у канцеларији.“

Мени нешто, овако, из стомака наврну на уста.

„Кажи Староме да дође! Овамо! Овде се прави бокс, а не у његовој полицајској канцеларији! Нисам ја полицајац него боксер! И још му кажи: ја сам шампион, а он је сероња! Он нека дође! Нека дође ако хоће још да ме види.“ – А мене у клубу чувају као мало воде на длану.

Кроз два-три дана ево Старога.

„Здраво, Шампионе“, каже. „Један сероња те поздравља. Један стари сероња, који је на говнарењу и руку изгубио.“ Нарогушио се матори, али, видим, више ме фолира него што је стварно љут.

„Добро“, велим, „Стари, добро. Не 'ватај одмах на то. Треба ли због тога мало да отплачем? Кажи само, одмах ћу да пролијем неку сузицу. Рибе, чујем, добро 'ваташ и том једном.“

Он се мало трже.

„У реду је, Шампионе. Не треба да плачеш.“

„Ја тебе“, кажем му, „никад досад нисам звао. Нити сам ти икад нешто тражио. Јесам ли?“

„Не“, вели. „Ниси.“

„Е, па кад нисам и кад те сад зовем, значи, имам неку дебелу муку. А ти не долазиш. Зашто?“

„Шампионе“, вели он, „знам за твоју муку. А не долазим зато што не могу да помогнем, ето зашто.“

„Како“, кажем, „не можеш?“

„Тако, лепо. Није то мој сектор. А и да јесте: јаче је то од мене, Шампионе. Ситан сам ја ту.“

„Па онда ми бар објасни. Шта је ово?“

„Не знам“, каже. „Мислиш да ја знам. Ништа више не знам.“

„Како“, велим, „не знаш? Ко ће онда да зна?“

„Добро“, каже он. „Онда знам.“

„Не“, велим. И већ видим да више не могу да се контролишем. „Не знаш. Али онда – знам ја! Ја ћу теби да објасним. Иста сте ви, Стари, говна! Помирићете се ви! Опет ћете ви једни другима да лижете дупе! А ако успут неко отпадне – нема везе, шевац вас за то боли! После можете споменик да му подигнете. У то се бар разумете.“

Он ме гледа.

„Много си се, Шампионе, назлио.“

„Не“, велим, „нисам се назлио! Кита мене боли за вас, и за једне и за друге! Ето вам ваша политика! И за оне две будале ме кита боли! Али – кева ће да ми одапне. Полудела већ. А чији ће то онда, Стари, бити сектор? То ти мени, молим те, кажи.“

Он, просто, не трепће.

„Ти си, Шампионе“, каже, „добар момак, и још си бољи боксер. И не зезам те ја кад те зовем *Шампионе*. Стварно си, прави си шампион. Али много си

се назлио и видим да вечерас не могу да изађем на крај с тобом. Како вечерас ја да ти објасним да сам ситан за те ствари? Ипак, покушаћу нешто. Не надај се много. Али бар ћемо знати шта је. Притрпи се још неколико дана. Јавићу ти.“

И растадосмо се.

Прође у ишчекивању и тих неколико дана. Ја – као на трњу. Не могу више да гледам оне две сле-пице код куће.

Ево, најзад, Старога.

„Дошао сам“, вели, „само да ти кажем да сам се распитао код другова.“

„И?“

„Оца ће ти пустити. Неће можда одмах, али ће га сигурно ускоро пустити.“

„А шта ће бити са буразером?“

„За њега ништа не могу да ти кажем. Чекај мало, видећемо.“

Отрчим кући. Испричам кеви.

А она смакла мараму са главе, расплела се и однекуд извлачи Светог Николу; то је некад била наша слава. Намешта га на кревет и онако клечи пред њим. „Фала ти, Свети, што си ме услишио. Фала ти што ми их враћаш. Фала ти, до краја живо-та ћу ти служити.“

„Шта ти је, бре, кево?“, вичем. „Иди умиј се, при-бери се мало! Какве те сад иконе спопале, какав Свети Никола! Захвали се Староме Перишићу, он ти је то учинио!“

А она виче:

„И њему, Боже, врати. Посветила му се она сака-
та рука. О, даће Бог да ће тако и бити.“

„Ма ти, кево“, кажем јој, „мене не слушаш. Пус-
тиће само ћалета.“ А мало ми, као, страшно: она за
Владимира, изгледа, ни пет пара не баца. Само јој
је до маторог стало. „И што си се помамила с том
иконом? Не брукај ни себе ни њих. Шта ће да кажу
кад дођу па чују да си постала богомољка?“ – А и
Андру последњих година било нешто ухватило, и
он јој то више није дао.

„Нека кажу“, вели она, „што хоће, само нека
дођу кући. А Влада је млад, он ће све издржати.“

7.

Некако баш тада, чини се, отпоче и екипно првенство. Ја – потпуно ван форме. Три пута сам изашао – два пута једва извукох нерешено, једанпут чисто изгубих. А и те нерешене не знам да ли сам баш био заслужио или су ми онако, на славу, дали.

Опет почнем озбиљније да тренирам. Јок, море, никако ми не иде. Никако да се средим.

Најзад се још и повредих. Ништа страшно – мало сам утануо прст – али не могу ни на посао ни да боксујем. Једног јутра, нешто се с оним завојем мувам по кући, кад – ево ти мога Андре. Вуче некакве прње.

И раније је био сед, а сад, чини ми се, бео као овца. И лице му некако бело, као окречено, и поднадуло.

Колико дође до прага, поче да плаче. „Мислио сам“, каже, „да овај праг више нећу прекорачити.“

Загрлио нас све троје и сви слине. А он – мене и швецу и гледа и не гледа; али матору стегао и

не пушта. Љуби он њу, љуби она њега, без зазора: брише сузе он њој, брише их она њему. Воде матори љубав.

Следећих неколико дана ћале и ја седимо код куће.

Он, видим, уплашен намртво. Душе у њему нема. Други или трећи дан по доласку отишао до предузећа. И, богами, отпустили мога маторога! „Неће“, вели; „ни да разговарају.“

„Па, добро“, питам га најзад, „шта то би?“ Хоћу да га питам: шта су ти учинили кад су успели да те овако пробуше?

Мој ћале одговара: „Ништа ме не питај.“ „Јеси ли видео Владу?“ „Не.“ „Шта ће бити с њим, не знаш?“ „Ништа“, вели, „не знам и ништа ме не питај. А и ти се у то не мешај.“ Ја се насмејем: „Не мислиш ваљда да и мене могу да упетљају с Руловцима?“ „Свашта они“, вели, „могу.“

Одједанпут, једно послеподне, не примише нам пакет за Владу. „Зашто?“, питамо. „Није“, каже, „ту.“ „Како није? Па где је онда?“ „Јавиће вам се.“

’Јавиће вам се.’

Потрчим ја Староме Перишићу. Једва га пронађем, једва дођем до њега.

Он се здрави са мном а, видим, нешто се укрутио. ’Ладан.

„Шта је ово, Стари? Буразер ми више није у Ђушиној. Не примише нам ни пакет.“

„Он је“, вели, „отишао даље.“ И овако учини руком. Насмеја се ваљда.

„Куда то даље?“, питам.

„Зна се“, вели „куда. Имамо ми једно лепо место за њих.“

„Какво лепо место?“ А већ помало поче да ври у мени.

Он то ваљда примети.

„Не бој се ти, Шампионе, за њега. Тамо ће мало да ради. Мало ће да туца камен.“ И опет не издржа него се насмеја. „Добијаће књиге, новине.“

„Какве књиге, какве новине? Шта ће му то кад је на робији?“

„Није то робија, Шампионе. Нисмо ми капиталисти. То је – поправни рад. Ми ћемо да га преваспитамо. Кад се поправи, пустићемо га.“

„Како“, велим, „да га преваспитате? Онако као оца? Шта сте му то учинили кад сте успели онако да га пробушите? И отпустили сте га с посла: еј, бре!“

А он ми каже:

„Па него шта! Нема за такве места код нас! Мора да плати!“

„Нема за такве места“, кажем; а још се уздржавам. „А за какве онда има места? Па бре, Стари, мој ћале је још двајес’ четврте штрајковао у овом Београду! Он се борио за ову земљу, као и ти! А мој буразер, он је – ти то знаш! – за време рата пола Душановца запалио. А од рата такорећи у комитету је и спавао. Ни са девојкама због комитета није стигао да иде.“

А Стари ми одговара:

„Ти мени пре неки дан рече да те не ’ватам на моју руку. А на шта сад ти мене ’ваташ, Шампионе? И да знаш: то је било! Нема то везе! За такве као

што су твој отац и твој брат – нема места у овој земљи!“

„Па у којој онда, Стари, молим те, има? То ми кажи. И зашто, бре? Зар зато што су слушали радио?“

„Нису они само слушали радио, не прави се луд! Причали су свашта, и била је то цела банда! Твој отац је излапела будала, и зато смо га пустили. Али твој брат је знао шта чини! Он је – банда! Тако се и у истрази држао. И не питај ме ништа више.“

Ја уздрхтах ваљда онако као што сам само први пут кад сам на ринг изишао уздрхтао.

„Банда, велиш? Знаш шта, Стари: старији си човек, и волео сам те и поштовао као мога ћалца. Али сад ћу ти рећи: ти си банда, Стари. Ништа ниси бољи од њих. Још си гори.“

„Шампионе“, полако ми вели, „то ми је последњи пут рекао још Бећаревић.“

Али мене сад само секиром можеш зауставити.

„Кита ме за то боли, Стари. Кита ме боли и за тебе и за Бећаревића. Ништа и ниси бољи од њега! И опет ћу ти рећи: ти си банда, Стари! И сви сте ви банда! Не зна се ко је од кога гори! Полудели сте, свраке су вам попиле мозак, ето шта сте ви, ето шта си ти.“

Он још стоји.

„Добро је сад, Шампионе. Сад иди. Рекао си све што си имао да ми кажеш, и иди. И одсад да водиш рачуна о томе шта говориш! Доста сам те бранио. Одсад више нећу. Имамо ми податке и за тебе!“

„И за мене?“, велим. „Е, баш ме за то заболе овај мој загуљени шевац? Можете мало да ме ухватите, па да ме помузете, тако поручи твојим полицајцима! А што се одласка тиче, отићу ћу, и то ћу врло добро отићи. Исписницу да ми даш. У *Радничком* сам се ја готово и родио и нисам могао ни да замислим да ћу једног дана отићи. Али сад више не могу да боксујем за вас. Постарај се да ово буде наше последње виђење.“

И изиђем.

Кад се наћох напољу, богами, свашта ми дође у главу. Исписницу ми, мислим се, сигурно неће дати, могу да будем задовољан ако ме још и не дрпе...

Ништа о томе код куће не причам. Међутим, не прође ни неколико дана – ја у међувремену не тренирам – кад, у предузећу, зовнуше ме телефоном. „Дођи“, веле, „после подне у управу.“

Додоше ми исписницу! Без проблема! Кажу: „Стари је рекао да ти напишемо исписницу, и он је већ и потписао, али опет да те питамо: што не останеш? Овде си ти и поникао.“ „Знам то“, велим. „Ваше брошурке читајте сами.“

Одем право у *Звезду*. Они овако – раширених руку. „Одавно ми мислимо на тебе.“ Боли ме шевац, мислим се, и за вас што мислите на мене. Ја се вас не бих ни сетио.

Одмах почнем да тренирам – и све онако траљаво. Не иде ми, па бог! После петнаест дана већ сам имао право да наступим за њих и они ме одмах нагурају у екипу. Сусретнем се с неким дечкићем Петровићем из БСК-а; добар момчић, и срчан, фер боксер, само

– без искуства. Гледам га пред борбу: ако не победим нокаутом, мислим се, још у првој или најкасније до средине друге, добићу батине као во.

Колико онај куцне, ја навалим. На почетку друге рунде некако га поткачим и он одлете на даске. Судија му броји, а ја се мислим: ако се сад не преда, како сам се назлио, тако ћу га измасакрирати да га ни рођена мајка неће познати. Уто мали заузео став и ја већ поћох према њему, кад – улете пешкир. Добро је.

Навијачи ме, после, на рукама однесе у свлачионицу.

А код куће – помор. Буразер се не јавља. Матори нешто прчка по башти: а кад смо ми то радили? Ми смо сви металци, још деда ми је то био! Почео да обилази улице, да се распитује да л' негде има нека брава да се поправи; поправља чункове: еј, бре! А и ја сам уфитиљио. У *Радничком* никаквих проблема нисам имао. А сад?...

И уто већ стиже и јесен: једног дана код куће ме сачека позив за војску!

Ја сам се ко бајаги уписао у неки техникум; испите, хвала богу, нисам ни помишљао да дајем. Али да сам у *Радничком*, на то бих је лако одложио.

Потрчим по потврду, па с њом – у војни одсек.

„Ја учим школу“, кажем. „Како ћу сад у војску?“ Сав сам се упреподобιο.

А онај војак ме гледа, па моју потврду – *фик-фик!* – начетворо!

„Другоме ти то“, вели. „У идућу среду да будеш овде са стварима.“

„Добро“, кажем; видим да морам да се помирим. „А куд идем? Ја сам био одређен за школу резервних официра. На годину дана.“

„Добио си други распоред“, каже. „Идеш у специјалне, десантне јединице.“

„На колико?“, питам.

„На три године.“

На три године! Реши ми Стари Перишић проблем. Е, нану ти полицајску, мислим се, баш да те не молим.

Потрчим Драганчетој кући.

Сачекам га док се не врати с посла. „Драганче“, кажем, „мене позваше у војску. И то на три године. Помагај ако бога знаш. Запосли ми маторог. Како да их оставим без хлеба?“ А он у браварском *Партизану* некаква маркица; опет преко бокса, као и ја. „Знаш шта, Љубо“, каже. „Код нас такве исто тако отпуштају. Прекјуче су баш тројицу отпустили. И то нису били у ћорци. И још се уз то држе говори.“ „Ма, нико неће да зна! Ко тамо зна мога Андру!“ „Знају га они који треба да га знају. Провалиће се ствар.“

Еј, мајку му! Не ваља.

„Ништа“, кажем. „Шта можеш.“ Почнем да се спремам да идем.

„Знаш шта“, каже Драганче. „Можемо ово да пробамо. Ми радимо неке објекте у Зајечару и Младеновцу, и тражимо људе за терен; акордаше. Дај тамо да га пошаљемо. Ако баш и сазнају, могу да кажем да нисам знао. Боли ме шевац за политику, ја се с тим не зезам.“ „Добро“, велим, „боље

ишта него ништа. Иако он за терен баш више није. Не знам шта ће тамо, на акорд, и да заради. Али макар то.“ „Добро“, каже и Драганче, „дај да пробамо. Нека он поднесе молбу. И нека тамо ништа о ћорци не жвалави.“

Тако и буде. Прође воз с мојим Андром и он оде у Младеновац. А мене пошаљу богу иза леђа, у Дивуље.

Али било то богу иза леђа или не, свеједно, главно је да нисам био ту кад је било најпотребније.

А у то време, Столе Апаш – царује на Душановцу. Као и он, момци из његовог друштва, кад се свуку, сви по телу ишарани као детлићи, сви носе боксере, сви имају специјалне утоке у џепу; сами су их правили. И сви га слушају као малог бога.

И – некад се још и знало кога ће да поткаче: сад дељу све редом. Ништа се више не зна. Некад су на Душановцу хватали само џулове или људе са стране; сад више нико ни у шта не може да буде сигуран; да ли ћеш, сишавши са троле, до куће стићи читав или са поломљеним ребрима, то је све више ствар среће или несреће, то ти је свакодневна лутрија. Кад ухвате неког цалета самог, зна му се; затим неколико ноћи не спавају код куће, а онда опет све по старом. Цуре су исто тако некад хватали, само напољу; сад их јуре и по Душановцу. И, знало се, неке неће да дирају: оне с којима су сами ишли у школу, или млађе, које су ишле с њиховом браћом и сестрама. Сад се ни то више не ферма.

А цајкоши у то време – ваљда имају важнија посла. Нигде их нема. Кад се и деси да дођу на Душановац, иду све по тројица. И онда, мало проврљају по пијаци, као да су им џулови највећи проблем, кроз врата пригвире у кафане и биоскоп, па ајд' натраг. Све мирно, и сви задовољни; они ваљда још и понајзадовољнији.

Али на два-три месеца пре него што ћу ја да пођем у војску, на Душановцу се појавио и неки цале Суља. Нешто не могу да се сетим да је икад ико од њих тамо дошао ситан, а овај је био право брдо од човека. У почетку је и он на Душановцу исто тако залазио само у друштву и, као и остали, понашао се мирно: кад већ ништа не можеш да учиниш, онда бар ћути. А онда, миц по миц, с временом, мало-мало па се чује: Суља ноћас ухватио на месечини тога и наместио му коске; Суља јутрос средио тога; Суља наместио ребра томе...

Какав је он био раније, не знам, тек – дошло време кад је Суља постао за Душановчане права казна експедиција: ништа бољи од Апаша и његовог друштва. Не знаш од кога пре да се браниш. Изван Душановца он је био миран и уредан. Овде, колико крене од Рејона, раздрљи се као распоп, засуче рукаве и узме пендрек у руку. Више се ни с ким од својих у друштву није ни појављивао: увек сам, И док стигне до купатила – двојицу-тројицу је средио!

И, као и Апаш, више не бира. Кад ухвати неког из Столетовог друштва самог, одеље га пре него што овај успе и да зине. Тако пребио Ивицу Лепог,

тако удесио Миту Мајмуна, тако прошао Џамбас. А онда наиђе на целу групу, заједно с Апашем – и никога и не пипне. Прође између њих, погледну се, али кавгу не замећу. Једино што оне које је насамом већ био дохватио успут зезне: „Шта је, Мито, јес’ то испао из троле?“

Али тако је Суља премлатио и многе клинце, а и многе друге, потпуно недужне људе, па чак и Перу Манојловића, инвалида без ноге до кука, који никад никакве везе с Апашем није имао. Пера му виче: „Ма ја сам, бре, инвалид, зар не видиш?“ А овај му одговара: „А јес’ то са ћетницима зарадио?“ „Ма јок, бре, какви четници! На фронту сам био!“ „Јеси, јеси, са ћетницима, кад ја ка’ем!“ И удри још боље. – Једноставно је знао, кад му се нико на улици не би нацртао, да уђе у кафану и чим угледа двојицу како седе заједно, без питања и речи почне да их деље. „А, што ти“, вели, „лајеш на народну власт?“ А људи немају везе, пију пиво.

У почетку, понеко је још и покушавао да се жали. А тамо да ли би му нешто урадили или не би, ја не знам, тек, после, Суља дасу потражи, па га намести још боље. – Умукнуо свет. Испразнише се душановачке кафане.

Столе – да пукне од беса. „Мајку вам педерску“, виче на своје аламане, „зар она врећа гована да вас удеси! Ни за шта нисте!“ И прети му: „Наместиће се он мени.“

Суља, опет, чека њега. Кад би га негде ноћу срео самог, он би му већ решио проблем. Дању, међутим, ту је увек цела банда...

И тако, поручују они понешто један другоме, вребају се, али кад се сретну на улици, погледну се добро – и прођу један поред другог.

Одједанпут, једне вечери тог лета, првог откако сам отишао у војску, Суља се, први пут уопште, на Душановцу појавио у цивилу.

Код биоскопа, само што су се вратили са Саве, цело друштво: Столе, Мајмун, Ивица, Џамбас, Миланче Голи, сви, више од десет њих ваљда.

Прође Суља право кроз њих. Свакога гледа право у њушку и смешка се. Око њега – тајац.

Кад се већ мало одмаче, Столе повуче још дим, па нагази кокавац.

„О Суљо!“

„Е?“, каже овај.

„Је л' те то, Суљо, најурише из милиције? И њима си, изгледа, дојадио.“

„Јес' вала“, каже Суља. Окренуо само главу и смешка се.

„Па, Суљо, одавно ја тебе чекам. Кад је већ тако, могли бисмо ми мало да се помаришемо.“

„Вала, Апашу, ћеам и ја тебе. Никако да ми се згодиш. Али, море и овако.“

„Добро, Суљо“, каже Столе. „Ал' да немаш ти тамо негде неку малу пуцу? Поштено, а?“

„А шта, Апашу, с тобом море бит' поштено? Ал' кад ка'еш, ево. Ће б' је?“ И овако разгрне капут.

„Кад је поштено, нек је поштено“, каже Столе. „Ево и ја ћу моју утоку да оставим.“ И задигне ногу-вицу, па откопча каиш.

И тако је почело.

Већа мара код нас ни пре ни после тога вероватно није виђена.

Кажу да на Душановцу нико дотле није попио веће батине него Суља тог дана. Али – кљусина је то. Столе би му се привукао и припуцао би му серију од три, па и четири таква комада од којих би и коњ црк'о. А он се заљуља као зрела крушка, укрсти очима – и остане на ногама. Онда у оној гужви испружи руку, и Апаш одлети три-четири метра даље у прашину. Журно би сада Суља потрчао да га доврши. Ипак, он је за Столета био и тром и невешт: овај би га већ чекао стојећи. Опет би почели да се циљају: Апаш би га готово сваки пут погодио, Суља би се сит изнапромашивао. Најзад би га опет само једанпут погодио и Столе би се још једанпут профузао по прашини. И онда опет све изнова.

Тако су се витлали од биоскопа до пијаце.

Али снага је снага. Кад су стигли до пијаце, Столе више није личио на себе; сва су му већ и леђа била ољуштена од калдрме. И мада гроги обојица, цале, који је и даље остајао на ногама, сад је све више надјачавао. Најзад, на самој пијаци је још једанпут успео да га погоди. Столе одлети, и то некако тако незгодно да падне чак под тезгу. И док је, ионако већ полумртав, овамо-онамо, покушавао да се извуче, ево већ Суље над њим.

Једном га је Суља ударио тако као да хоће да му откине главу: Столе је залепршао рукама као цивџан и одлетео. Други пут му је Суља пришао још док је устајао и опет му начинио хируршки

захват на глави: опет се Столе бесплатно провозао по прашини. Онда му је цале, као радник који је завршио неки тежак посао, већ спорије, али и самоуверенији, пришао да га заиста доврши. Сад га више није чекао да устане. Сагао се да га подигне: Столе је већ чучао. Ухватио га за косу, подигао до себе и, онако полупијан, нанишанио. И то му је била друга грешка тог дана.

Како се Апаш, онако полумртав, кад вијуге човеку више уопште нису у стању да раде, тога у ствари јевтиног штоса у том тренутку сетио, не знам, али он му је одједанпут већ обема рукама притиснуо шаку на својој глави, само је опустио колена у чучањ – и онеме лигаменти пуцају као да су од стакла. Суља је стигао само да урликне.

Сад је за Столета већ преостао лак посао. Предахнуо је, па га је гађао ногом у јаја, песницом испод појаса у желудац, а шаком у очи, у гркљан, заврат. Све док се цале није стровалио. А онда, за сваки случај – још неколико пута ногом у бубреге...

Затим се некако некуд одбатргао, а Суља је остао да лежи насред душановачке пијаце као врећа трулог парадајза. Колима за хитну помоћ су га однели.

Наравно, није се на томе завршило.

У рану јесен те године дошао сам на прво одсуство. За ту годину рукавице нисам ни видео; одмах одем у *Звезду* мало да тренирам: ужелео сам се.

Код куће – све као што сам оставио. Буразер почео да се јавља из некаквог Бакра, швеца се још више развила и, још и раније лепа, сад постала права лепотица. И – Драганче се мува око ње! Фол долази мене да види, а, овамо, стално блеји у њу. Кева и ћале ми баш остарели. Ћале се још ломата по терену, али некако баш оронуо, тужно ти и да га погледаш. Кубуре с парама.

А на Душановцу – мир! После оне макљаже цајкоши најзад пошизили, па одједанпут дошли са три марице и све што су нашли, и криво и недужно, одвукли. Дабоме, радили су они сличне ствари и раније. А дасовани би негде поседели месец-два, па кад се врате – све по старом. Сад их, међутим,

и не пуштају тако брзо, а осим тога, што је главно, више им нема Апаша.

Не зна се где је Апаш. Траже га цајкоши, траже га другари, а он се само понекад касно увече за тренутак појави и, као хајдук, одмах некуд нестане. Нема га ни у ранијем предузећу. Ко зна где ради и да ли уопште ради. Мало га је ко одонда и видео.

И – тражи га још један. Суља.

Добра два месеца је Суља одувао у болници: сломљена рука, сломљено неколико ребара, сломљен нос. Сав искрпљен. Лечили га, излечили, отпустили из болнице, а онда му и његови другари рекли здраво. Најурили Суљу из милиције! А он се запослио негде као портир, доселио некуд на Карабурму и отуда поручује: „Јавите Апашу да га чекам.“

И још се нешто зуцка по Душановцу; само најбољи његови пајташи то знају: „Суља ипак средио Апаша. Апаш прокашљао.“ Тешко је у то поверовати, јер је Столе као мачка, али све упорније се говорка: „Суља пробушио Столету шкрге. Апаш пропљувао црвено.“

Не зна се тачно шта је. Али да нешто има – сигурно је...

Одсуство као одсуство – брзо прође. За тих петнаестак дана мало сам тренирао, појурио неку цуру – и готово, мора се натраг. Поздравим се с мојима: нити могу ја њима да помогнем нити могу они мени.

У јединици, колико стигнем, ево неког капетана Зорића; знам да негде помало тренира боксере. „Ти си Сретеновић?“ „Јесам, друже капетане.“

„Ти си био првак Србије у полусредњој?“ „Јесам“, кажем. „Добро“, вели он. „Сутра ћемо да почнемо да тренирамо.“

Сутрадан – ја још мало могу да витлам рукама – мало спарингујем с неким типом, мало, овако, пимпламо, а он усјајио очима у мене, па не трепће. Следећих дана стално је око мене, али још ништа не говори: гледа и ћути. Тек после, ваљда, десетак дана мало почео да ме поправља.

Закаже се меч с неком јединицом. Ја глатко добијем. Још два таква меча – опет ја глатко добијем. Он ми каже: „Ја сам те, дечко, досад посматрао. И сад ти кажем: слушај ти мене и начинићу те великим боксером.“

Негде у новембру закаже се један велики меч. Некако се десило да је у Дивуљама и наоколо било више добрих момака и Зорић, заједно са другим тренерима, намисли да нас покупи у једну екипу и да начини меч с репрезентацијом загребачког гарнизона; јавни меч. Закаже се то негде за другу половину новембра. И, чак, за оно време, добије доста велики публицитет. Новине донесу сва имена, с неким малим боксерским биографијама, Зорићу и загребачком тренеру објаве и слике.

У то време у Загребу је војску служио и неки буздован Огњановић из нишког *Радничког*, с којим сам се ја већ три пута срео.

То је био такав боксер каквог је свако ко је имало везе са боксом имао морао да мрзи. Он се овако подбочи, покрије њушку до очију и, с левом ногом испред себе, полако се примиче. Ударај га колико

хоћеш, подноси он батине као свиња. И притом те нишани десном: ако те погоди, главу ће ти одшрафити, кроз конопце ће те избацити. Многе је тако осакатио и људи су га се бојали као ђавола.

Али то је стил који је ко зна откад прочитан: било је бар десет боксера у Југославији који су некако с њим могли да изађу на крај, а нас тројица-четворица смо га у свакој прилици могли чисто добити. Кажем, три пута сам се већ с њим сретао и сва три пута сам га добио.

Зашто су се у том загребачком листићу баш за њега толико заинтересовали, не знам, тек, тамо му је изишла и слика и опширно су цитиране његове прогнозе о мечу, при чему сам, као његов противник, наравно, на дневни ред морао да дођем и ја. Углавном, сада, та цепаница преко тог листа мени поручује: „Средићу душановачког лепотана. У форми сам“, вели, „као никад досад и нокаутираћу га у првој рунди. Можда ћу га због *јублике* пустити мало дуже. Оно пре, судије су маминој мази помагале.“ Није то тамо можда баш тако писало, али – то је значило.

Е, нану ти репату, ти ћеш мене да средиш!

Дође неки момак из тог листа. „Поручи ти њему“, кажем му ја, „да ће добити батине као никад у животу.“

Мој Зорић врти главом: „Дечко, такве ствари не смеју да те нервирају. Ти мораш да живиш својим животом и да боксујеш својим стилем.“ Ја га блажим: „Ма, јок, нисам се изнервирао. Ништа се ви не брините.“ А у себи сав цептим од беса. Ја мамина

маза. Чекај, џиброњо, наместићу ја тебе. Памтићеш ти мене док си жив.

Тренирам ја као суманут. И ноћу бих готово чучао у сали.

Најзад отпутујемо у Загреб. Боксујемо на отвореном, на Трешњевци; десила се топла та јесен.

Наоколо – све крцато.

Одмах ја јурнем. Само сева, не знаш ко више млатара. Раја не може да се снађе, пола минута ваљда око ринга муву да чујеш. Онда, одједном, урлик, који ни за време паузе не престаје.

Мислим да сам га у првој и другој рунди погодио најмање по двадесет пута. Сва му је њушка црвена, као мајмунско дупе. Усне му овако натекле. Али – издржава свиња. То човека увек помало депримира: удараш у њега као у џак, док те руке не заболе, док ти језик из уста не испадне, а стока стоји и млатара ти рукама око главе као маљевима. Па има ли, мислиш се, нешто што важи за тебе осим секире?

Грди ме Зорић у паузи на сва уста. „Не туци се! Не навикавај се на то! Не дозволи да те испровоцира. Из даљине хватај поене директима. Не можеш ти да издржиш такве батине као он.“ „Могу, могу“, велим ја њему. Ушла ми вода у уши, па га више и не зарезујем. „Видећете да могу, бар онолико колико и он. Научићу ја њега боксу. Најурићу ја њега с ринга.“

У трећој рунди осетим да сам мало посустао. Био сам пун снаге, али ко ће да издржи такву тучу? Ипак, и даље не узмичем: само пуца!

Одједном, негде средином рунде – ја сам се увек у ескиважу јако уздао – он начини једну веома јевтину

финту левом, а ја се некако и прерано и превише тргнем – колико човек од батина отупи толико му живци постану пренапрегнути – и просто му натрчим на десну. Још само стигнем да помислим да сам погрешιο – и ринг се пода мноме сломи на четири комада и полако ми се спусти на главу.

И готово – осећам се као да лежим у перини. Само ми горе, мало у страну, светли тачка рефлектора као жуто зрнце бисера.

Тек у свлационици су ме пробудили. Судија ми није ни бројао, одмах је утрчао лекар.

Зорић да полуди, само што косу не чупа. „Па, јесам ли ти говорио! Па, то је во, није човек! Ко с њим у батинама може да се мери? Јао, будало, унаказио си се, јао, будало блесава!“

Ја се на оном лежају само љуљушкам, као на рингишпилу. Лекар ми под нос гура кисеоник, лупка ме, пипка.

Ипак некако седнем. А у глави ми све нешто није јасно. Најзад отворим уста: „Ако“, кажем, „бар сам га изударао.“

„Врага си га изударао!“, вришти Зорић. „Погледај се какав си! Још један овакав нокаут – и можеш да окачиш рукавице о клин! Сем ако ти се не свиђа да потражиш стан у лудници.“

Једва се одбраним од лекара да ме не пошаље у болницу. Али одлежим ту, богами, ваљда цела два сата. Онда нас, као што је ред и обичај, мало провадају по граду као коње, одведу у неки биоскоп. Ја биоскоп волим, али сад само зевам, жив сам заспао.

Останемо у Загребу и да преноћимо. А изјутра – ајд’ натраг. У Дивуље стигнемо у суботу, негде после подне.

Тамо ме чека неки телеграм.

Отворим га. Ништа не разумем.

„Дај, молим те“, кажем млађем дежурном, „прочитај ми ово. Нешто сам уморан.“

Он отвори. Чита.

„Душица јуче умрла несрећним случајем. Сахрана у суботу. Мама и тата.“

Ја кажем:

„Добро је.“

Дежурни ме гледа:

„Ко ти је то?“

„Швестерка“, кажем. „Сестра.“

„Рођена?“

„Најрођенија“, кажем. „Једина.“

„Па шта је ту онда добро?“

„Па то“, кажем, „стићи ћу на сахрану.“

„Како ћеш да стигнеш“, вели он мени, „кад је сахрана данас? Осим тога, сад ту нема ни командира да ти да одсуство. И – сестра ти, бре, умрла, схваташ ли ти то? Какво добро!“

Велим:

„Не знам шта ми је, нешто сам уморан. Идем да легнем. А ти, молим те, ако случајно наиђе командир, среди ми за одсуство.“

Сутрадан кренем за Београд. Све време сам у возу преспавао. Могли су не да ме покраду него и панталоне и цокуле да ми скину.

Стигнем најзад.

На кући црн барјак. Кева у црнини: згрчила се и ћути на шамлици. Ђале, необријан, испијен, тумара по дворишту.

Пита га:

„Па како то би?“

„Не знам“, каже. „У четвртак увече отишла на игранку. И целе ноћи није дошла. Никад раније то није учинила. Ујутру, у петак, нека деца је нашла у шумици. Обесила се о свој каиш. Није ни висила. Тако, клечи.“

Ја извалим:

„И што јој је то, будали, требало?“

Ђале сагнуо главу.

„Била је готово гола. Сва јој хаљина искидана.“

„Јесте ли звали милицију?“

„Не“, вели. „Долазили су сами. Ми ништа нисмо хтели да говоримо.“

Ипак ја не копчам богзна шта

После подне дође Драганче. Ђале ме пробуди, ја сам опет спавао.

„Јеси чуо, Шампионе?“, пита ме Драганче; а сав некако избечен.

Шта му је, помислим; је ли болестан?

„Чуо сам“, кажем. „Шта јој је то требало?“

Њему очи као да мало поћоше на чело.

„Ти, Шампионе, изгледа, не схваташ? Незгодно ми је о томе да ти говорим, брат си јој, али њу су – силовали.“

Ја га гледам мртвачки.

„Немој да ми причаш, Драганче, ти бар те ствари знаш. Коју женску можеш да силујеш ако ти се она не пусти? Нису то вратнице.“

Њему преко лица као да прође неки грч.

„Шампионе, шта је с тобом, јесу ли ти свраке попиле памет? Како не копчаш? Схваташ ли ти, силовали је! И – не могу да ти говорим о томе – није се пустила! Сва је била“, и овако показује руком, „рањава.“

„Па шта?“, кажем. „Зар зато да се убије?“

Он ме сад баш озбиљно загледа.

„Ти, Љубо, изгледа, ниси читав?“

Ја се најзад мало, ваљда, пробудим.

„У петак сам имао тежак нокаут. Сав ми је мозак померио. Ништа не копчам. Само ми се спава.“

„Па иди онда спавај! Кад ти се сад спава!“

„Не вичи ти на мене, будало“, велим ја. „Где си ти био кад је њу сваки цикетан могао да одведе у шумицу?“ – Он пребледе, ваљда, још више. Просто ми дође непријатно. – „Мислио сам да си нешто петљао с њом.“

Драганче се стушти.

„Хтео сам“, каже. „Нисам знао како ћеш ти на то да гледаш.“

„Шта ја ту имам да гледам? Нема то везе. И сестра је женско. Зар оне због тога не треба да се удају?“

„У томе и јесте ствар, Шампионе. Ја нисам могао да насрћем на њу као на друге. А нисам могао ни овако, из неба па у ребра, да јој кажем: ’Удај се за мене.’ Њој седамнаест, мени двадесет и једна: ко

се у то време жени? Пробао сам два-три пута да је поведем у биоскоп. Њој се то, чини ми се, допадало, али се мало правила важна. И није ништа испало. Надао сам се, биће нека боља прилика.“

„Добро, килавко, кад си се надао“, велим. – А то је стварно личило на њега. Он није био ни висок, а ни неки налицкан лепотан, али је заиста био веома симпатичан и пријатан момак. Међутим, некако је био одвише фин: нека му нека макар само дежурно покаже зубе, он се одмах повлачи и бежи. Увек сам морао да га вучем. А и као боксер је био такав. Био је, мислим, бољи и од мене, један од оних префињених техничара, али од туче је бежао толико да је то човека просто нервирало. – „Иди сад“, кажем, „па се надај и даље.“

Драганче оде као попишан...

Три дана сам провео код куће мало шта схватајући и само гледајући где је најближи кревет. Једино што сам успео да схватим јесте то да ми се кева потпуно избезумила. По цео дан седи згрчена на шамлици. Ништа не једе, ноћу не спава...

Тек сам се у јединици мало опасуљио.

Шрајбујем отуда моме пријатељу Драганчету:

'Драганче, молим те, обилази ми кућу. Кад сам отишао, кеви ми је било зло, сва се била избежумила. И још, Драганче, некако сазнај где је оног четвртка био Столе Апаш. Душица је обично ишла у *Божидарац*: сазнај да ли је то вече тамо виђен и Апаш. Где је он сада? Мита Мајмун то сигурно зна.'

Драганче ми одговара:

'Ништа добро, Љубо, немам да ти јавим. Тетка Милинка' – то је моја кева – 'исто је онако као што си је оставио. По цео божји дан ћути; а кад проговори, прича о томе како је увек све чинила за тебе и Владу, а за Душицу ништа. Буразер ти се и даље јавља. Ништа не прича кад ће кући. А Мајмуна сам за оно питао. Каже, Апаш је негде у санаторијуму, не зна у ком. Вели да је он онда већ био отишао.'

Опет пишем Драганчету:

’То, Драганче, не може да буде. Апаш је у то време, мора бити, ипак био у Београду. Ако је то урадио један човек, то је могао само он. Сазнај је ли она то вече била код *Божидарца* и с ким је тамо била. Како се нашла у шумици? Можда су је сачекали кад је ишла кући, можда их је било више? Али и ако је то учинио сам Апаш и ако их је било више, Мајмун је сигурно умешан, он сигурно све зна. Сазнај то, Драганче, молим те, и не терај ме да ти надугачко објашњавам шта треба да чиниш. Не буди много фин са њим. Он само изгледа страшно, у ствари је плашљив; три пута си бољи од њега. Некад је имао једну цуру из оног краја око дрваре на Вождовцу. Можда се и сада увече тамо креће.’

Месец дана Драганче ћути. Онда ми јавља:

’Шампионе, био си у праву. Душица је оно вече била код *Божидарца* с неком својом другарицом Јелицом из гимназије. Играле су цело вече. Пред крај, кад су већ хтеле да пођу, појавили су се Апаш и Мајмун. Узели су их обе – и Јелица више није видела ни Душицу ни Апаша. Столе је твоју сестру извео напоље, ко бајаги хтео да јој исприча нешто о теби, свом старом другару: као, ти си јој нешто поручио. Штос је упалио, она је изишла. Напољу је левом ухватио за мишицу, а десном извукао утоку, прекрио је својом блузом и наместио јој на слабину. Тако су, мало изнад *Кикевца*, пресекли Толбухинову и Јужни булевар – она је ишла, ваљда се надала да ће му негде успут умаћи – и поред гимназије *Пејтар Драјшин* Струмичком избили на шумицу. – Није успела да му побегне.

Сутрадан, чим се на Душановцу сазнало, Мајмун је Јелицу потражио код куће. „Ти се не шали“, рекао јој је, „немој случајно некоме нешто да причаш. То нема везе са Столетом. Он је болестан и њих двоје су се одмах напољу растали. Ако случајно нешто испричаш, проћи ћеш горе него она, ја ти за то стојим добар.“ Она се уплашила и ћутала.

Све сам то сазнао од Мајмуна. Не питај ме како. А Апаш се сада налази на Голнику.’

’Хвала ти, Драганче’, одговарам му ја, ’што си ми то сазнао. И још само нешто, па си свој посао завршио: кажи Мајмуну, нека се главом не шали, нека те редовно обавештава где се Столе налази; јер овај сад може некуд да побегне. Нека се не шали, јер ћу му шију прекинути кад дођем; а могао бих и Столета да обавестим, па би он ту ствар уместо мене завршио: нека бира. А Апашу нека јави да не знам где се налази, али да му поручујем: било где да се сакрије, кад-тад ћу га пронаћи. Нека ми се нада.’

12.

Међутим, смрт се већ била населила у мојој кући.

Крајем зиме кеви је толико постало зло да су морали да је преселе у болницу. Тамо је гледали, окретали – месец дана. Онда кажу моме Андри: „Знате шта, она није за нас. Она нема никакво физичко обољење. Све смо јој испитали. Ваша жена је у некој тешкој депресији. Биће боље да је упутимо на Психијатријску.“ Отац се ужасне: „Она није луда. Никад нико из наше куће није био у лудници. Нама се ћерка пре неколико месеци убила. Још то није преживела. Водићу је кући.“ „Немојте“, каже му лекар, „то тако да схватите. Не иду тамо само луди. Она више сама себи не може да помогне. Видите да више неће ни да једе.“ „Не“, каже отац. „Водићу је кући. Ако треба да умре, нека умре код куће.“

Доведе је мој Андра кући. Поседи она тамо још месец – и све горе.

Пишем из војске моме ћалцу: 'Немој да се шалиш, води је у болницу док још има времена. Тамо ће мало да је раздрмају.'

Одведу моју мајку на Губеревац.

И – то је већ пролеће.

Удесим, некако, да ме те године раније пусте на одсуство, дођем у Београд. Питам оца: „Како јој је?“ „Не питај“, вели. „Ништа ме не питај.“

Одемо јој у посету. Седнемо на неку клупу. Око нас се мувају лудаци; само нешто шапућу. Ње нема.

Замолимо неког болничара да јој јави да смо ту. „Нека изађе“, поручујемо.

Мало затим, ево њега, враћа се. „Каже, неће. Пођите унутра.“

Уђемо у неку собицу: срце да ти пукне каква је. Она седи, сама, на неком кревету. Бела у лицу, вене јој се на слепоочницама и образима плаве. Очи јој некако ушле у главу, а нос постао огроман. Коса јој испод мараме потпуно бела и – чак, чини ми се, под марамом, видим – ретка. Умотала се у неку велику кошуљу, седи на том кревету, а ноге као штапови, руке – као трске. Ни половина од оне жене.

Обесила главу, испреплела прсте на рукама и гледа некуд себи у папуче.

Отац почне поред ње да спушта оне дрангулије што смо јој донели.

Она подигне главу на њега:

„Што си ми дош'о?“

И опет се сагне.

Ћале се збуњено осмехне:

„Добро, ако нећеш мене да видиш, погледај бар да видиш кога сам ти довео. Љуба нам је дошао.“

Она за тренутак усредсреди очима у једну тачку као да нешто ослушкује, па само накрене лице ка мени – ја стојим крај врата и уздржавам се да не заплачем – и чак се, чини ми се, мало намршти.

„И ти си ту?“, ’ладно пита.

Приђем, па клекнем крај ње. Расплетем јој прсте, почнем да јој љубим хладну шаку.

„Дошао сам“, кажем. „Јавили ми да ти није добро.“

Она извуче руку од мене. Помилује ме по коси, па опет сагне главу и уплете прсте.

„Шта ћете ми ви сад?“, каже.

Отац стоји више мене и плаче као дете.

„Не кажњавај ме тако, Милинка. Тридесет и четири године смо у слози живели. Децу смо изродили: види какве смо соколе подигли. Шта то сад чиниш? Не остављај ме овако, Милинка.“

Она не диже главу. Поћути, па тихо, тако да се једва и чује, говори:

„Тридесет и четири године, кажеш, Андро. А не кажеш – тридесет и четири године на муци. Целог века – штрајкови, отпуштања, затвори. Никад нисам могла да будем сигурна да ћу сутра имати нешто да вам скувам да једете. А колико сам тек за време рата издрхтала. Један лудак се ухватио са девојкама и боксом, друга два лудака с политиком: објасни им нешто. Нисте хтели да ми помогнете, ето.“

„У праву си ти, мама“, кажем. „Ми смо криви. Ми смо за све криви.“

Она каже, као да се сама са собом нешто преслишава:

„Имала сам једно добро дете: и њега сам изгубила. И то све зато што сам била глупа. Моја женска памет ми каже: Гледај мушке, они су први. Мушке гледај: они су будале, памети немају, слаби су, али су ипак главни. Како ћеш без њих у кући? И само бленем у вас и у овога маторога. Мислим, оно је женско, лепо, паметно, извући ће се само. Зато сам и хтела да изучи школу: нисте ваљда ви, будале, били за то? Завршиће, мислим се, школу, наћи ће себи мужа. И ето ти. Мушки ми је и покварили. Нисам пазила.“

Ја само што не запомажем:

„Мама, зашто тако говориш? Зашто нас овако кажњаваш? Јеси ли видела, кад си полазила, каква нам је кућа? Ко још може у њој да живи? Мама, молим те, бори се мало. Ја ћу већ идуће године доћи, Влада ће можда још и пре: опет ћемо бити заједно.“

Она клима себи у недра:

„Касно је сад за то.“

„Како можеш“, питам, „овако?“

„Могу“, каже, „тако, јер више не могу никако. Истрошило се. Доћерало цара до дуvara.“

Изађемо, после, ја и отац, па – колико замакнемо за капију – загрлимо се и скичимо као пребијени кучићи, не зна се ко више. И окрећемо главу један од другога: да један другога и не видимо и не чујемо...

* * *

Умрла је само што сам се измакао. Само што сам стигао у јединицу, већ после десетак дана сустиже ме телеграм.

Отац је последњих дана био пренео кући. Никога више к њој није пуштао. Сам је дворио и пазио, сам је и прао.

У то време ја сам стварно тек почињао да долазим у пуну снагу.

Зорић, дању-ноћу, са мнош. Крушку, џак и ошале ошвалне ствари они су имали већ кад сам био дошао, али онда он трчао у команду војне области да нам се негде набаве штитници за главу: „Не знате ви“, каже, „каквог ја аса имам у јединици.“ И, богами, дали му. Отад, готово сваки дан, спаринговао сам бар по пет рунди. Пуним темпом. Пази ми на сваку ситницу, гледа ме са свих страна. Тера ме да боксујем на празно: он легне на под, па гледа како радим ногама. Тера ме да трчим као атлетичар, тера ме да дижем тегове. Донео у салу овакву грудву пластелина. „На“, вели, „ово. Нема седења на празно. Гњечи то рукама. Узми парченце и меси шакама. Пребацуј из једне у другу.“ После, седимо, чекамо на ручак, и ја то премећем из шаке у шаку и месим. Научио сам, па више и не примећујем.

Најзад, некако баш пред кевину смрт, успе да нас прекомандује у Загреб; мене с њим, и још двојицу. Тамо, при команди војне области, ништа друго и не радимо, само бокс.

До кевине смрти, после оног нокаута, још сам једанпут био поражен. И то, чини ми се, због судија; то се може десити. После тога – више ниједанпут. Четири пута су ме узели у армијску репрезентацију: сва четири пута сам победио. Постао сам и првак војне области, али због кевине смрти те године нисам стигао да наступим на свеармијском првенству. Идуће, пред пуштање из војске, постао сам и свеармијски првак у средњој категорији. Те године на једној ранг-листи био сам трећи у средњој категорији у Југославији, иако још ниједном нисам био доспео до првенства Југославије. Други је био неки Перић из *Борова*, кога бих ја, чини ми се, сасвим лако прескочио, а први Павлић из *Партизана*, један типичан нокаутер, који је тако ударао да ти је, просто, иверке одваљивао. Једног Италијана је тако звекнуо да се овај више није ни пробудио.

То је било помало смешно: ја и Драганче Стојиљковић никад нисмо изашли један против другога – ни категорија нисмо били иста – али кад бисмо се зезали и навукли рукавице – да ли зато што сам био тежи и што сам имао дуже руке – чукнуо бих га мало јаче и он би одмах смицао рукавице: „Не могу“, вели, „с тобом.“ Исти тај Драганче је, рецимо, оног Чаушевића, који је мене дељао како волиш, сваки пут без напора и проблема сређивао. Три пута сам, пре војске још, у клупским сусретима,

у последњи час, пошто би ме Чаушевић појурио у полусредњој, набио тежину и побегао у средњу, ником другом него Павлићу. А Павлић је стварно био прави шампион, таквome Чаушевић није био ни до колена. Први пут сам изгубио, али се шампион намучио са мном; а последња два пута – било је, богами, нерешено. Да сам остао још годину-две, или да ме Стари Перишић није онако зезнуо са војском, не знам да ли би он и даље остао такав сигуран шеф у средњој.

Али, кад почињеш – млад си, умеш мало да млатараш рукама, имаш срца и поготову ако си уз то фер, чист боксер и имаш симпатичну њушку – сви те подржавају, сви су уз тебе. Онда ти наставиш, почнеш да побеђујеш, пробијаш се, и одједанпут, ниси се још ни осврнуо, а већ мораш више да се браниш него да нападаш. Те године кад су ме демобилисали, ја сам већ био напунио двадесет и четири; тада су такве сматрали ветеранима. Па, и јесам то био: наступао сам још од шеснаесте. И, одједанпут, ја видим: публика све чешће против мене! Појави се неки малишан, још мусав, трти се нешто као петлић, ни до колена ми није, али – публика готово више уз њега него уз мене! Победим га: не звижде, аплаудирају, али више њему него мени!

А и човек се некако исквари; сам по себи постане кваран. Јесте то, брате, спорт, али оног тренутка кад си ушао међу конопце, рачунај с тим да ти је глава у торби: нема ту шале, нема милости; закачиће те мало незгодније, а онда само можеш да се кајеш што на време ниси себи закупио парцелу на Новом гробљу.

У почетку, био сам изразит техничар. У Београду сам једанпут чак био дисквалификован зато што нисам био борбен. – Изишао неки момак: колико се пипнемо, ја видим: слаб. Чукнем га мало, он паде! Судија му одброја, он заузео став: опет га куцнем, он опет паде. Опет узео судија да му броји: одброја и виче: „Бокс!“ Ја гледам у судију: чекам да прекине. Он опет виче: „Бокс!“ Почнем да скакућем наоколо: ја више не насрћем, онај не сме. Судија нас прекиде: „Хоћете ли ви да се борите или нећете?“ Опет почнемо, опет ја не насрћем. Тек, он: „Стоп!“ Па показа једном угао, показа га другоме: обојица дисквалификовани! – Зорић ме, међутим, научио да будем агресивнији, да ударам разноврсније и чвршће. И полако, од техничара, ја постанем готово фајтер, готово нокаутер. Мало-мало па – нокаут. Публици се то свиђа, али Зорић, који ме је томе и научио, све чешће ме нешто загледа. Као да му се то не свиђа.

И, с временом, то ти тако постане као неко лудило: не смеш да изгубиш! Зар сам се ја све ове године зезао да бих сад пустио да ми неки клипан тако олако нагузи мајку: морам да победим! И кад те неки тип прикљешти, кад видиш да нема друге, заиграш на све или ништа. Кад би ми пригустило, умео сам да радим свих девет минута без прекида, као машина. После бих, у свлачионици, од умора готово у несвест пао. То, на пример, како сам Чаушевића, пред демобилизацију, први и једини пут, победио на отвореном *Звездином* првенству, то је, мислим, заиста било да се човек згрози. Три пута

сам га оборио. Просто сам га самлео. То већ више није личило ни на шта.

И – некако сам се острвио, све чешће ударам једним мучким ударцем, неким скраћеним аперкатом под сису у срце. То је тешко извести, јер је срце обично добро заштићено, али ако га левом гађаш у леву страну лица – што такође нимало није лако – онда он подиже леву руку и ти га испод ње можеш погодити под сису. Данас ја мојим момцима овде изричито забрањујем тај ударац; онда сам га, међутим, не само користио него и увежбавао.

То је стварно страшан ударац. Најмање што ти се после њега може десити јесте да ти се цела та страна за неколико секунди готово одузме; за то време онај може с тобом да ради шта хоће. Али од њега можеш бити и нокаутиран – и то класичним нокаутом: рад срца се одједном поремети, долази до јаке аритмије и падаш, полако и неповратно, равно одозго као да си без костију, као кад се откачи одело са чивилука – а, богами, може се и умрети. У тренутку. А ја сам га, кажем, још и увежбавао.

Тим ударцем сам, сећам се, на свеармијском првенству победио неког Мариборчанина Сламнига.

Гледам тог лафа пре меча; пред борбу сам увек добро гледао дасу с којим ћу се сусрести. Неки симпатичан, беломусаст момак; висок, мршав као дугопругаш, лице дугачко. Мислим се: овај ће ме држати на одстојању и из даљине ће ме гађати директима: има дуже руке од мене; и, вероватно, има осетљиву браду.

Почнемо: ма какви! Какво одстојање, каква осетљива брада! Удара као маљем, где ме поткачи, ту ми, чини ми се, месо откине. И брз као ватра! Ја њега закачим једанпут, он мене стигне два пута; ја њега два пута, он мене стигне и трећи пут. Скакућем наоколо као јарац: не вреди. Одједанпут испаљује целе рафале, ваљда од по седам-осам комада! Сваки пут ме поткачи бар по два пута!

Ау! Ово ништа не ваља! У паузи не могу да се снађем: шта је ово? Још овакво чудо нисам срео.

Почне друга. Сад идемо опрезније, сад ја њега пуштам да насрће. Иде сад он, и ситуација се, као, мало мења: сад ја њега сачекујем и помало му враћам. Али не вреди ми то много. Треба ми бар још пет оваквих рунди, па да достигнем оно што је он у првој сакупио. И никако да му напипам слабу тачку. Тек крајем друге рунде некако ми се само за трен згодно намести и ја га тим полуаперкатом малко кврцнем. Он издржа, није то ни био јак уда-рац, али преко лица као да му прелете неки мали грч и неко бледило. – А, ту ли си, лафе!

У трећој га исто тако пуштам да напада и, негде средином, левом успем да га отворим и десном да га пуном снагом погодим онде где треба. Он побеле као креч и клече на колена. И тако, с отвореним устима, брекће као куче на врућини. Онда устаде, али сад ја њега јурим, сад ја њега засипам серијама. – Мислим да сам га на крају победио не за један него за фртаљ бода.

Свеармијско првенство се одржи у Београду. Дођемо Зорић и ја и ту, кажем, будем први у средњој категорији. Због тога добијем десет дана наградног одсуства.

Код куће, гледам мог Андру. Мртав старац! Још пре неколико година ми је ћорисао мајице које сам добијао у клубу и правио се важан у њима, прав као младић. Нисам сигуран, али чини ми се да је и жене помало јурио. А сад, одједанпут, испред моје куће седи на прагу неки старац, подбочио се длановима о колена као да се плаши да ће глава да му се омакне међу ноге и ћути. Поваздан тако.

Мени то, искрено да кажем, није право. Нагазио сам на неку шољу и хоћу да је доведем кући – мало сам ваљда испао из штоса, па ми некако више није згодно да је водим у шумицу – и никако да удесим. Он стално на прагу, прибогу као неко куче.

„Добро, бре, ћале“, кажем, „шта стално ту седиш? Иди мало, прошетај се.“ – А њега пензионисали некако баш око кевине смрти: нема ни куда да иде.

Он ме погледне преко рамена.

„Не иде ми се“, каже.

„Ма“, велим, „стално ту седиш! Иди некуд мало! Запосли се нечим. Где то ваља, толико седење!“

Он каже:

„Ништа ми се не ради. А и не могу. Ноге ме изда-
ле. Не могу да стојим.“

Ја га гледам. Руке му некако дошле беле, мртвач-
ке, као да гвожђе никад нису ни виделе.

„Добро“, кажем. „Кад нећеш, онда седи. Али што
се бар не умијеш? Лице си нечим испрскоа.“

Он се пипне прстима: а они се некако укочили
и само му играју.

„Нисам се“, каже, „испрскоа. То мени тако отка-
ко умре Милинка. И никако да се скине. Не знам
шта је.“

Мени га одједанпут дође жао.

Седнем поред њега, загрлим га.

„Море, матори“, кажем, „не прави се луд. До јуче
си жене по Душановцу јурио. Што си се смрз’о?“

Њему преко уста лизне осмејак, а онда се одмах
опет уозбиљи, као да се нешто замислио.

„Би му то, синко“, каже. „Сад се свачему треба
надати.“

„Бре, ћале“, фол зезам се, „да ти мене не изнена-
диш? Да ти мени не спремаш неку подвалу?“

„Свачему се“, вели, „надај.“

„Ајде“, кажем, „држи се још мало. Немам више
од три месеца до скидања. А и Влада ће сигурно
ускоро. Шта ти пише?“

„Ништа“, вели, „не пише. Исто онако. Не говори
кад ће. Долазио један отуда, од његових. Ни име ми

не рече. Само каже: 'Влада је добро и поздравља вас.' 'Па, добро', кажем, 'како вам је тамо?' 'Добро нам је', каже, 'ништа се за њега не брините.' 'А кад ће кући? Што ништа о томе не пише?' 'Ништа више', вели, 'не могу да вам кажем, збогом.' 'Добро', велим, 'кажи ми бар како се зовеш.' 'Није', вели, 'важно моје име.' И оде."

„Море, добро“, кажем. „Важно је да је жив и здрав. Доћи ће.“

За време тог одсуства сам, за три дана, освојио и прво место на отвореном *Звездином* првенству. Заиста сам био пун снаге; никад тако добар нисам био. Онда сам, у полуфиналу, и Чаушевића победио. Нисам ни слутио да тих дана стварно, у правом такмичењу, последњи пут навлачим рукавице на руке.

Зорић не оде у Загреб, остаде да ме гледа. Стално је негде близу мене, али – ништа не говори. Ни не покушава да удеси да ми секундира.

Кад се све заврши – прогласише мене за победника – он ме загрли, честита ми, али, видим, као да није баш пресрећан због тога. „Ти“, каже ми, „искористи још та два-три дана што су ти преостала, па дођи. Ја идем ноћас.“ „Зашто ноћас, друже капетане? Останите са мном. Књаваћемо код мене.“ – А ми смо некад заиста живели другарски. – „Не“, вели, „морам да идем. Здраво.“ „Здраво, друже капетане.“

Та два дана сам провео мувајући се међу душановачким мангупима. – Драганче такође отишао у војску, нема никога да ми помогне. – Где је Мита

Мајмун, распитујем се. Нема Мите Мајмуна; некуд се одселио, изван Београда, и не пише никоме чак. Побеглао, значи. – Где је Столе Апаш? Нико не зна да ми каже, сви слежу раменима. И не инсистирам много: чини ми се, стварно не знају.

Најзад, некако уочи самог поласка, један клинац ми провали ствар; Столетовој кеви је неколико пута носио писма на пошту. У Сурдулици је Апаш: променио је два-три санаторијума, а отпре месец и по дана је тамо.

Добро је, бар сам то обавио.

Вратим се у Загреб.

Првих неколико дана се баш и не ломим да идем на тренинг. Али тако прође и цела недеља, а Зорић се нити појављује нити ме позива. Најзад пођем сам.

„Хоћеш да тренираш?“, пита ме он. – ’Хоћеш да тренираш!’ – „Можда бих мало.“ „Добро“, каже. „Ради сам; изабери шта хоћеш.“ Ја почнем нешто да килавим; некако ми се и не ради. И стално мислим: шта је с овим човеком?

Прође тако, богами, свих десетак дана. Ја – као гост: долазим кад хоћу, радим шта хоћу, одлазим кад хоћу. Нико ме ништа не пита, нико ме ни за шта не контролише. Зорић се некако стално одмиче од мене. Никако да га ухватим да га припитам шта је.

Одједном, једно вече кад сам се вратио на спавање, сусрете ме дежурни.

„Љубо“, каже, „има једно наређење за тебе. У року од четрдесет и осам сати имаш да се јавиш

војној пошти петнаест тридесет и девет у Нишу.“ „Зашто то?“, питам. „Је л' то прекоманда?“ „Прекоманда“, каже. „Зашто?“, кажем. „Ко иде у прекоманду на два месеца пред скидање?“ „Ништа“, вели, „не знам. Такво је наређење.“

Сутрадан ја сабајле потражим Зорића.

„Шта је ово, друже капетане? Је л' идемо заједно?“

„Не“, каже. „Идеш сам.“

„Зашто то, друже капетане? Зар нисмо свугде досад били заједно? Је л' то по казни?“

„Зашто по казни?“, каже он. А очима лажљиво врља наоколо.

„Не знам“, кажем. „Можда зато што сам победио. Или је вама само било стало да вам донесем пехар, а после – можете и да ме најурите! Зар на два месеца пред демобилизацију – прекоманда?“

„Тамо ћеш се ти“, каже он мени, „исто тако лепо снаћи као и овде. Не идеш као макар ко него као шампион. И тамо ћеш тренирати. То сам ти већ средио.“

„Средили сте ми да тренирам? Значи, ви сте ми средили и да идем? Добили сте трофеј, и сад вам више нисам важан!“

„У реду, Љубо, кад већ хоћеш да знаш: ја сам ти“, каже, „наместио да те прекомандују. Признајем ти то. И – љути се на мене, ако сматраш да треба да се љутиш.“

„Али, друже капетане, зашто? Па ви сте ме и начинили боксером!“

„Нисам, Љубо, не буди толико скроман, кад то и ниси. Ти си већ дошао као добар боксер. Али

онда сам ја још и имао чему да те научим. Сад више немам. Иди тражи бољег тренера од мене.“

„То, друже капетане, није разлог. Ни ви баш нисте тако скромни као што хоћете да се начините. Нити сам вам ја икад рекао да желим бољег тренера од вас.“

„Па, у реду, Шампионе, кад баш хоћеш да ти кажем. Знаш, можда сам ја такав човек. Можда ја не желим да имам такве боксере као што си ти. Ја сам те и оно последњи пут овде, а и сад у Београду гледао. И дивио сам ти се, веруј ми. Као стручњак сам ти се дивио. Али – више те нисам волео. Сад се теби више нико не може супротставити. Нико ти пред песницу не може изаћи. А ја то – можда не волим. Кад смо оно пре две године почели, ти си још растао. И ја сам уживао гледајући те. А ево, сада, ти си можда већ постао велики боксер, а можда ћеш то тек постати – али ја више не уживам. Мислим да си се искварио. Мислим да си постао исувише сујетан. Некад си, бар се мени тако чинило, улазио у борбу с намером да победиш ако си бољи и да изгубиш ако си слабији. Последњих месеци ти више ни не помишљаш да би ико од тебе могао да буде бољи. Таква претпоставка за тебе више не постоји. А то се мени не свиђа.“

„Како бих, друже капетане, победио ако у то не бих био убеђен? И може ли се уопште постати шампион без сујете?“

„Не знам“, каже, „можда и не може. Али ја у томе нећу да учествујем. Данас ти улазиш у борбу с намером да победиш по сваку цену, а то више није

спорт, то више, Љубо, није бокс. Гледао сам те како си сад у Београду победио Чаушевића: неко други би од оних батина умро; он је издржао. Гледао сам те како си овде, пре тога, победио оног Словенца Сламнига. Он, Љубо, готово нимало није био слабији од тебе. Можда је чак и бољи.“

„Ако је, друже капетане, био бољи, што ме није победио?“

„Па ето, такав си ти. Тако је, у праву си, он није био бољи од тебе. Али то можда само зато што није желео да победи по сваку цену. Ти си можда интелигентнији и лукавији боксер од њега, али ти си га победио, мој Шампионе, и зато што ти се душа мало усмрдела. Чему онај ударац у срце кад знаш да се од њега може умрети? Чему уопште на рингу такви подмукли ударци? Служи ли то спорту, служи ли боксу? – Опет ћу ти рећи: ја се теби као боксеру дивим. Ти имаш брзину као бантамаш, ескиважу као велтераш, а ударац ти је као у тешкаша; и притом си у средњој! Ко ти се може супротставити? Али, последњих месеци ја интензивно имам утисак да ћеш неког усмртити. Страхујем од тога! Ја, Љубо, не желим да будем тренер нити неке ко би могао да буде убијен нити пак неке ко би могао да убије. Не зато што се бојим таквог ризика у боксу; јер у њему такав ризик свакако постоји. Него зато што не желим да учествујем у припремама за нешто такво. Ти, рецимо, последњих месеци такорећи не силазиш са џака. Можда грешим, али никако не бих хтео да себи икада пребацујем да сам на било који начин томе помогао.“

„У реду, друже капетане“, рекох, „кад је већ тако.“
Он ме загрли.

„Не љути се, Шампионе, ти на мене. Можда ја заиста грешим. Али, кажем ти, почео сам да страхујем. Није то потребно ни теби ни мени. Ионако бисмо се, уосталом, ускоро растали. А ја ти заиста желим да се моја страховања не остваре и да постанеш оно што по својој вредности и заслужујеш. Ја сам у ствари поносан што сам радио са таквим сјајним боксером као што си ти. Немој то да заборавиш.“

16.

Од Зорића одмах свратим у пошту. Пошаљем оцу телеграм да ме изјутра сачека на београдској станици.

Затим се изопраштам са другарима. Увече кренем.

Сутрадан, на станици, мој стари стоји на перону уштогљен као да је пошао у позориште. Напољу од раног јутра врућина, а он у шеширу, у неком тамном капуту, па чак и машину везао. И нешто овако, као на тигању, држи у руци.

„Шта је, бре ћале“, мало га зезам, „што си се тако уштогљио као да си пошао на неку сахрану? Зар ти није врућина?“

„Није ми“, вели, „врућина. Уопште ми није врућина. Ових дана ми је чак некако помало хладно.“

„Како“, велим, „хладно? Зар на овој припеци?“

Он ми пружи онај замотуљак.

„Боље што не знаш. На ово.“

„Шта је то?“, питам.

„Бурек“, каже. „Ако ниси доручковао. Да ти је мајка жива, било би нешто друго. Овако, ја немам шта друго да ти изнесем.“

Мени готово ударише сузе на очи.

„Хвала ти“, кажем, „што си се сетио.“

„Такав је“, вели, „код нас обичај.“

Пођемо мало по перону. Сад ја држим онај бурек испред себе као врућ тигањ.

„И тако“, каже, „идеш у Ниш? Бићеш ближе.“

„Јесте“, кажем. „Бићу ближе.“

И још мало тако жвалавимо без везе.

Одједанпут, он ми вели:

„Ја сам био код адвоката и у суду. Све сам своје ствари средио.“

„Какве ствари?“, питам. А нешто ми овакво, као јаје, као песница, прође кроз гркљан и леже на срце.

„Кућу сам пренео на тебе и на Владу. И оне таксе сам исплатио. Да се ви с тим не гњавите. Продао сам своје венчано одело и мој алат, и неке Милин-кине и Душичине прње. Ви ћете себи, после, да купите оно што вам буде требало.“

„Аман, ћале“, кажем, „шта ти би? Шта ми то причаш?“

„Човек на то мора да буде приправан.“

„Па, још ти није ни шездесет! И зашто ми то уопште говориш?“

„Јесте, јесте“, вели, „шездесет и једна. Али нису ту, синко, године најважније. Срце ми је сасвим пропало. То ми је и доктор пролетос казао. Онда сам га још мало и обилазио; сад сам и то престао. А

у последње време – некако ружно сањам. Сањам све нешто – кад сам био млад. И – Милинка ме зове.“

Мени се мало разведри.

„Па ти то зато! Еј, бре, ћале: па ти бар у те ствари никад ниси веровао!“

„Нисам веровао. И не верујем ни сад. Али то мене ноћу гуши. И – осећам. Томе човек стално мора да се нада.“

„Ма ајде“, велим, „не причај свашта. Шта ти је сад то дошло у главу?“

„Осећам ја то“, каже он мени. „Можда ће ме стегнути кроз месец, а можда кроз годину дана, али – ту је, није ми много остало. Треба се надати. – Све сам, дакле, главне ствари свршио. И гробарину сам платио. Закопај ме поред мајке. Живи смо били заједно, нека будемо и мртви. А ти и Влада, кад он дође, немојте по старом. Доста је било свађе. Више никога нећете имати: ти само њега, он само тебе. Што је било – било је. И ожените се. Човек без жене је као труо пањ поред пута. Немојте с тим баш много да пожурите, да не погрешите. Али немојте много ни да чекате. Желим вам да имате такву срећу као што сам је ја имао: да себи нађете такве жене каква је мени ваша мајка била.“

Ја замукнуо, па не могу ни да зинем.

„Изненади ти мене, тата“, најзад кажем.

„Не знам“, каже, „да ли сам те изненадио. Код поште сам на твоје име отворио штедну књижицу. Некако сам скупио тридесет хиљада. То ће бити довољно за са'рану; а и да ти се нађе за прво

време. И дугове сам све измирио: да те, после, нико не лаже. И још: немој да ми правиш неку велику са'рану. Видео сам, чак се и у новинама о томе пише: нећу то. Није то никаква прослава. Са'рани ме прво, па онда ради шта знаш. Доведи, после, Цигане да ти свирају ако хоћеш.“

„Добро, ћале“, рекох. „Лепо ти мени исприча.“

„То, да знаш“, каже он. „Ако те сачекам, и све после тога, то ће бити чист ћар. Ако те не сачекам, уради тако као што сам ти рекао. Ајд' сад, идем. Желим ти срећан пут.“

„Хвала ти, тата. Ниси ме баш много обрадовао.“
Загрлисмо се, пољубисмо.

„Било је за мене, синко“, каже, „и радовања.“

И оде. Погурен, с оним црним шеширом на глави, у тамном капуту – тако се, климајући главом, изгуби са станице. Ја остадох онде држећи испред себе онај замотуљак са буреком са кога се цеди маст...

Месец дана доцније, некако после неког невремена – час киша и хладно час сунце и врућина, па онда опет нека кишурина са грмљавином – мој стари једне ноћи умре. Нађоше га тек сутрадан. Комшији се учинило чудно што не излази.

Јавише ми.

Ја дођох и сахраних га онако како је желео. Затим оставих кључ изнад врата, онде где смо га увек остављали, за случај да дође Влада, па иза куће нађох неке тарабе и унакрст их укуцах преко врата и прозора. Имадох тог лета много посла...

У Ниш са собом понесох цивилно одело. Ни месец дана ми није било преостало до демобилизације.

Пред полазак само још једанпут потражих оног клинца: мој пријатељ је још у Сурдулици...

У Нишу сам се заиста добро снашао. Ваљда, онако пред демобилизацију, никоме више није ни било важно да ме због нечега зеза. Тренирао сам, изишао сам чак и на два егзибициона меча.

И колико дан скидања ближи – ја толико нервознији.

Добар део својих ствари био сам понео у Београд и тамо их оставио кад ми умре ћалац. Мало шта ми је било и остало: четке за одело и ципеле, четкица за зубе, једна свеска, нешто писама и прибор за писање. И велики војнички кофер. Одело – једне летње панталоне, кошуљу и мајицу с кратким рукавима – био сам донео у спортској торбици.

Некако се деси да треба да се свучемо баш у понедељак.

Ја се тамо спријатељио са четним ћатом, неким рочним подофициром Станићем.

„Зашто, богаму“, питам га, „баш у понедељак? Зар то не може да се сврши у суботу?“

„Не може“, каже. „Тада вам истиче рок.“

У суботу пре подне, међутим, ми предамо оружје. Војска се некако одједном распусти, раздрљи. Нити више ко кога гледа нити ко кога зарезује. Понеко већ и пијан.

Увече потражим дозволу само на два сата, да нешто купим. Донесем нешто за клопу и флашу коњака. Затим се нас тројица-четворица скупимо у Станићевој канцеларији: седимо и пијемо. Станић се, богами, мало нацириса. Ја се чувам. А и нисам волео. Навика.

Сутрадан, у недељу ујутру, питам га:

„Хоће ли се данас давати дозволе за град?“

„Хоће“, каже.

„Зар се не плашите да би неко могао и да се не врати?“

„Може“, вели, „и да се не врати ако хоће да пружу боравак у армији.“

„Сприми је ти мени“, кажем му. „А јесу ли“, као узгред питам, „попуњене буквице?“

„И буквице и објаве“, каже. „И потписане већ. Само да сутра предате униформе и ћебад – и вољно.“

„Јесу ли код тебе?“

„Код мене“, вели. „Малочас сам их довршио.“

Ја одем у спаваоницу. Последњи пут ишчеткам униформу, изгланцам цокуле. Затим четке и ону торбицу у којој сам донео одело завијем у новине и бацим у ђубре. Исцепам писма и хартије које сам имао. Онда на дрвљанику код кухиње у ситне парчиће исцепкам дрвени војнички кофер.

Нико мене и не гледа. Сви базају наоколо као ћорави. Само што ме неки кувар упита:

„Шта то, бре, радиш?“

„Кад јој ти“, велим му, „будеш одслужио три године као ја, вероватно исто тако нећеш штети да те на њу ни кофер подсећа.“

У спаваоници гурнем стару униформу под јастук, па кревет лепо поравнам, да никоме ништа на њему не буде сумњиво. Бацим шуферице и обујем чарапе. Затим у клозету испод униформе обучем цивилно одело. Крагну кошуље заврнем унутра да ми не вири изнад блузе.

Најзад своје цивилне ципеле завијем у хартију и ставим у војничку торбицу.

На круг изађем без опасача и глежњака, са раскопчаним горњим дугметом на блузи, са шајкачом у џепу. Торбицом млатарам у руци.

У Станићевој канцеларији се нешто врзма неки солдат. Сачекам да оде.

Кад он изађе, станем *мирно*, па се продерем:

„Друже водниче, спреман сам за излазак!“

Он ме погледа:

„Зар нећеш да ручаш? После подне је излазак.“

„Ручаћу у граду. Пиши ми дозволу. До једанаест увече.“

Он заврте главом – дозволе се издају до осам – али написа.

Узнем хартијицу. Затим из џепа извучем сома. Дланом га испеглам на столу испрег њега.

„Ово“, кажем, „да попијеш са другарима.“ А он воли цујку, мајку би за њу продао.

„Зар толике паре?“, пита он; то је петомесечна војничка плата. Али мора мало да тврди пазар.

„Нема везе.“

„Па, хвала, буразеру“, каже. „Зар ти после подне нећеш с нама?“

А сома већ смота у џеп.

„Нећу“, кажем. „Нећу бити ту. А сад, дај ми буквицу и објаву.“

Кад то чу, он се престрави.

„Јеси ти луд! 'Ди смем!“

„Буразеру“, велим, „молим те, извади ме. Овде имам једну герлу. Ноћас могу да будем с њом. Ноћас и више никад. Сутра ме више нема.“

„Добро, али зашто буквицу? Сутра буди с њом.“

„Сутра јој долази муж.“

„Не, не. Не смем. Зато се иде на војни суд. Буди с њом до једанаест.“

„Молим те, буразеру, схвати ме. Шта ми је то, до једанаест? То нам је последње. И више никад.“

Он се мало поколеба. А и онај сом му у џепу шушка.

„Како ћеш кад ни ствари ниси предао? Шта ћеш с униформом?“

„Предаћеш их ти. Потури их четном старешини. А кад буде прозивка, мене прескочи. Ко ће то у овој гужви да види. Свима се жури. И вама и нама.“

Какав је био страшљивац, натерао ме је да пођемо у спаваоницу – срећом, у њој није било никога – да провери да ли су ми заиста све ствари тамо.

Али – још увек не пристаје.

„Јок“, вели. „Не смем. Боље, остани до јутра, па изјутра дођи. Ја ћу ти помоћи да уђеш.“

„Немој, буразеру, молим те. Треба сву ноћ да гледам на сат и да дрхтим да ли нећу да закасним и да ли

ћу моћи да уђем. Буд дрхтим од њеног мужа, треба да дрхтим још и од војске. Немој да ми поквариш.“

Једва најзад некако успем да га намолим. А и није то ситна ствар.

Извучем опасач испод блузе, опашем се; намес- тим шајкачу, закопчам се. Торбицу с оним ципе- лама дам њему.

Изађемо на капију. Он каже стражару:

„Сад ћу ја да се вратим.“

Али моја буквица – још код њега у џепу!

Колико мало одмакнемо – знам ја шта њему фали – свратимо у неки бифе. Попијемо по неку; ја опет – оранжаду.

Платим сомом. „Узми тај кусур“, кажем му.

И – више нема проблема.

Успут свратимо у неки шушмушљак и тамо ја смакнем униформу. Некако је нагурамо у торбицу. Цокуле не могадну да стану, па их завијемо у нови- не. Он их узме испод мишке.

„Вечерас ће мангупи“, кажем му, „сигурно да закасне. Ко зна докле ће да долазе. Ти уђи у моју спа- ваоницу, па кревет тако начини као да у њему већ неко спава. А изјутра га поквари. Биће све у реду.“

Он се сад више не плаши.

„Море, биће! Нико сад више никога не гледа. Иди ти само! И лепо се проведи. Поздрави своју цуру.“

И даде ми буквицу и објаву.

Пољубимо се...

У један сам већ био у возу за Владичин Хан.

18.

У Владичином Хану ме сачека неки издрндан аутобус. Натоварим се на њега.

У Сурдулицу стигнем негде касно после подне. У главној улици – већ увелико шетња.

Колико сиђем, одмах измакнем изван центра. Осмотрим мало наоколо.

„Каква је то гужва?“, питам неког чичу. „Јесу ли то туберани?“

Чича каже:

„Има и њих.“

„Они то данас имају излазак?“

„Јес““, каже.

„А где им је тај санаторијум?“

„Па, има километар-два одавде. Ено, видиш где се завршава главна улица? Па, одатле, лево, избићеш на пут за болницу.“

Добро. Захвалим се чичи.

Окренем се лево-десно. Негде мора да постоји заобилазни пут.

Запутим се кроз неке сокаке поред реке, па стално држећи лево, избијем на пијацу. Још мало напред – и угледам колону на корзу. Горе, преда мном, као нека улица.

Ставим руке у џепове као да се шеткам. Онако у кошуљи, без ствари, тако ваљда и изгледам.

„Онамо се“, питам некога да проверим, „иде за санаторијум?“

„Јес““, каже.

Добро. Сад још само да сазнам је ли мој пријатељ још уопште овде.

При крају сокака, већ готово на корзу, угледам неку прчварницу. Изнутра миришу ћевапи. Од јутрос нисам ништа јео, а некако нисам ни гладан. Али ако бих се ту згодно наместио, можда бих могао да видим свакога који прође главном улицом.

Тако и решим. Осмотрим кафаницу – а она ништа већа од једне мало веће собе: ниска, с малецним зеленим прозорима – и, учини ми се, све чисто. Нема ни много људи. Закорачим унутра и кренем ка шанку, кад, одједном, у углу, видим, седе њих неколицина с једном једином цуром, пију ваљда пиво, и међу њима – Апаш! Окренут ми готово леђима. Не види ме; нешто жвалави оној риби.

Мене, као да ме неко изненада удари испод појаса, одједанпут ухвати грч. Мишићи на стомаку ми се просто скупише у гужву и замрсише, чини ми се, покидаће се. И одмах ми се пришора. – То је моја стара бољка: ја нисам био ни страшљив ни тремист, али пред сваки меч у непознатом граду најпре се распитујем где је пишаоница: колико ми је наступ

ближе, толико ме чешће јури. – Свега ме обли зној. Просто ми се буља презноји.

Још мене Апаш не види.

Окренем се лево-десно, па као да ми се нешто не свиђа, полако, толико полако да ми се чини да ми за сваки корак треба по цео сат, искорачим напоље.

Одмакнем се корак-два од врата, само толико да изнутра не могу да ме виде. Је ли ме приметио?

Окренем се као да гледам преко улице. Ако јесте, поћи ће за мнош; да провери.

Стојим и блејим преко пута, фол нешто ме тамо страшно интересује. Чекам.

Ништа. Нико не излази.

За сваки случај постојим још мало, па уза зидове, не журећи превише, пресечем главну улицу. Не могаднем више да издржим – обришем се од зноја и одмах се иза неког кућерка, не хајући за то да ли ме неко можда гледа, ишорам. А онда, оном улицом, напред.

Стигнем, тако, и до санаторијума. Осмотрим како то изгледа. Затим – натраг.

Негде око пола пута једно место ми се учини згодно. Са стране је неко трње, али такво да се из њега пут може видети. Доста добро место, чини ми се.

Седнем ту и сакријем се. И чекам, сваки час шорајући.

И, ево, не прође много, па туберани почеше да се враћају. Иду у групама. Причају, шале се. Гледам их онако изблиза. Људи као људи: не видиш шта их изнутра гризе.

Око мене, као нека плавкаста скрамица, полако се хвата сутон. Још доста топло. Пријатно чак. А негде далеко, тихо, лелујаво, опојно певају жабе и мени се понекад чини да то неко наоколо вуче некакву завесу.

Може ли у овакво вече ико икога да убије?

19.

Вратише се туберани. Нема их више. Никога нема више око мене.

Сумрак се унаоколо већ добро ухвати. Пут се између трња и дрвећа бели као да су га брашном посули.

Чекам, све нервознији. Са дланова ми просто пљушти нека ледена вода. Седим, отирем руке о панталоне и све чешће ме нешто копка: да ипак одем? Да можда ипак дигнем руке? И – јесам ли уопште ово ја? Јесам ли то ја овај човек који вечерас овде чека да некога убије?

Одједном, негде на путу пред собом, иза некакве окукице, зачујем неке гласове. Мушки и женски. Говоре доста тихо, али – наоколо тишина, све одзвања.

Ослушнем боље и, учини ми се, познам га. Послушам још мало – говоре с прекидима, час сасвим тихо час нешто гласније, покаткад се насмеју – и сад сам готово сигуран. Он је.

Више се нема куд. Шта је – ту је.

Клекнем ишчекујући и зурећи кроз шибље пред себе – и одједном осетим да ми бутине и листови подрхтавају као да ми је неко кроз ноге пустио струју. Уплашим се од тога. Још једном бацим око на пут – гласови су ми све ближи – па брзо неколико пута дубоко удахнем и опет седнем. Ударајући се шакама, жустро, снажно почнем да радим масажу. Одмах као да ме мало попусти. Онда устанем и, сакривен онде, почнем да поскакујем. Отресам ногама. И већ – много боље.

Уто се на путу преда мном појавише две прилике. Иду загрљене. Одмах га по ходу познам. Онако широких рамена а узана струка, оданде ми изгледа врло висок. Али тај дуги, мекани, елегантни корак – не може ме преварити.

Дубоко удишући, сачекам да ми се примакну. Сад га већ сасвим јасно распознајем.

Још једном удахнем, па викнем:

„Столе!“ Глас – као да ми мало прозукао.

Они стадоше.

Шуштећи кроз шибље, искочим на пут.

„Столе“, рекнем, сад већ доста мирно, готово обично. „Дошао сам, Столе.“

Апаш ме гледа, чини ми се, изненађен. Смаче руку са цуре и одмаче се корак у страну.

Најзад као да једва превали:

„Здраво, Шампионе.“

То ме потпуно умири.

„Столе“, опет кажем, „дошао сам. Зар ми се ниси надао?“

Њему као да преко лица пређе нека сенка. Поћута тренутак.

„Надао сам ти се, Шампионе“, проговори, већ ваљда 'ладан. „Знао сам да ћеш да дођеш. Али нисам мислио – овако рано.“ И успе и да се осмехне.

„Зар је рано, Столе?“, упитам. И упадљиво погледам девојку. Шта ће она ту?

Не видим је сасвим добро, али чини ми се, нека млада, нежна цура. И лепа. Никад Апаш није хватао габоре.

Он схвати.

„Ајде ти“, каже јој, „иди. Ја ћу доћи касније.“

Она се канда мало изненади, као да заусти и нешто да каже, али онда ваљда осети да то није баш сасвим здраво. Пажљиво ме погледа, погледа у Апаша, па пође. И нестаде нам иза леђа. Одлупка по путу.

Столе и ја останемо сами.

Гледамо се.

Није се много променио. Само што је, колико могу да видим, мало блеђи. Чак некако изгледа и млађи.

„Па“, каже он, „чујем да си постао одличан. Био си први и на отвореном Звездином.“

„Десио се“, кажем.

Он се подсмехну.

„Финоћа ти је одувек била јака страна.“

„Ни ти“, кажем, „што се тога тиче ниси сасвим слаб. А – кад си већ тако добро обавештен – сигурно си чуо и за остале ствари. Знаш шта се све десило?“

Он каже:

„Знам.“

Ођутнем тренутак.

„И ништа више немаш да ми кажеш?“

Он ме погледа као да нисам сасвим чист.

„А шта хоћеш да ти кажем?“

„Ништа. И не треба. Мајмун је мени за то био сасвим добар.“

Столе се осмехне.

„Мислио сам већ да је то био тај педер. Па ништа, видећемо се ми.“

„Сумњам“, кажем. „Мајмун је некуд збрисао, не зна се куд. А ионако.“

„Шта, Врапче, ионако?“

„Ништа нарочито, Апашу. Дошао сам, само, мало да ти откинем главу. Па, мислим, нећеш имати прилике да тражиш Мајмуна. Мада то баш не би била нека штета.“

Он се смешка:

„Тако, значи?“

„Баш тако. Можеш да запалиш ако пушиш.“

„Дозвољаваш?“

„Аха.“

„То, овако“, а и даље се смешка, „као последња жеља?“

„Отприлике“, кажем.

„Па, баш ти хвала. Страшно би ми пиштала јајца без тога.“

„Не знам то. Ипак ти запали.“

Он уситни очима.

„Запалићу ја, Врапче, после. Кад будем готов с тобом. И сад да ти нешто кажем: мислио сам да ћемо се срести, али ти си ме ипак изненадио. Још

нико, Вrapче, Апашу није претио. Ни неко бољи од тебе. Још си ти ситан за мене. Заборавио си да сам ти ја прву рибу наместио; заборавио си да сам те ја и учио како се марише. Сад ми те је већ пун шевац. Сад те нећу пустити олако.“

Насмејем се.

„Нисам, Апашу, ни дошао да би ме пустио. Ја тебе нећу пустити. Запали ти дуван кад ти кажем, бојим се, биће ти последњи.“

„Вrapче“, каже он, и видим да се нервира, „стварно ми те је пун шевац. Нико мени тако досад није претио.“

„Боли ме, Апашу“, одговорим, „кита за то. Нико ти тако није претио, јер нико није ни могао. И никоме ниси кућу зацрнио. Као мени. Запали ти дуван кад ти ја кажем, док још имаш времена. Нећу те дуго чекати.“

Он се песницом удари по бутини.

„Тако ме је и твоја сестра нервирала!“

И – што ти је проклети човек. Већ две године знао сам то. И да ми Мајмун није признао, знао бих! Само је он то могао да буде! А, ево, сада, кад ми сам рече, кад то чух из његових уста, мени просто мозак отказа, као да ме неко маљем удари у слепоочницу. Па ипак је, значи, било! Ипак је могуће!

Једва некако успем да се мало ослободим.

„Сигурно се“, најзад проговорим, „зато и убила, од јада што те нервирала.“

Бесан, он ме готово и не примећује. – Да ме је тада ударио, био бих његов; с толиким злом се не можеш тући.

„Она је“, каже мој Апаш, „била будала, зато се и убила! Да је нисам пробушио ја, учинио би то неко други! Врло важно! Боље ја него нека будала.“

„Она, изгледа, није тако мислила.“

„Зато је тако и прошла! Она је, Врапче, рећи ћу ти, била згодна цура, нема шта. Али зар их је мало таквих? Риба – риба. Па, можда бих је ја и пустио. Али она – само што ми очи не ископа! После сам готово у гаћама отишао кући: свега ме је исцепала. Е па, чекај, нану ти упишану, ниси ти јача од Апаша. Из ината је нисам пустио! Три сата ме је мучила, али је нисам пустио.“

Мени пред очима титра нешто црно.

„У реду је, Столе. А сад ми још само кажи шта је то требало да учини да би је пустио. Кад би је, Столе, пустио?“

Он се од тога просто збунује. Просто се некако избечи на мене.

То потраја тренутак, па се засмеја.

„Па, пустио бих је“, вели кикоћући се, „кад бих је пробушио!“ Био је то бескрајно смешан виц. „Нисам је ваљда од *Божидарца* вукао да бих је пустио!“

Поћутах покушавајући да се средим. Размишљао сам о томе шта још да му кажем. Али, вреди ли то?

Негде далеко опет зачух жабе.

„Па, Столе, сад више ништа не треба да ми кажеш. Сад три главе да имаш, све три бих ти откинуо. Више немаш времена за пушење.“

Он се накези.

„Мислиш? Е, то, Врапче, нимало није лепо од тебе. Туберани умиру у лето, кад цветају тикве. Сад није лето, Врапче.“

„Понекад се, Апашу, деси да и тикве закасне. Твоје су, очигледно, закасниле.“

„У реду, Врапче. Па онда, вади шта имаш. Шта имаш? Пуцу? Утоку?“

„Ништа ја од тога немам. Не заслужујеш ти да неко због тебе робија. А и теби не препоручујем да нешто вадиш. Свакаким ђаволима сам се у последње време научио.“

Он стеже песницу. Поћута мало.

„Ни ја ништа немам, Врапче. Штета! Штета што сам био толико глуп! Штета што те већ нисам очекивао. Мислио сам да те нећу видети бар још неколико месеци. А толико би ми било сасвим довољно.“

„Није, Апашу, баш никаква штета.“

„И мислиш – немам никакву шансу?“

„Баш никакву.“

„Пази, Врапче, да се ниси преварио.“

И одмах ме удари.

И надао сам се, и нисам се надао. Мало ме ипак изненади.

Замути ми се пред очима, умало што не падох.

Одскочим уназад, одвратим левим, па десним директом, и оба пута промаших, али он се повуче, а мени поче да се бистри.

„Па, Врапче“, смеје се мој пријатељ Апаш, „ниси баш тако тврд као што мислиш.“

Ђутећи, полако пођох.

Севнуше песнице обојици око главе, обојица добисмо по два-три комада. Одмакох се корак, па почучних и кљуцних га левом у плексус, а десном у браду. Он ми опет узврати; још једанпут ме добро уздрма. Ја – опет корак назад, опет чучањ, и, сад левом, опет га погодих најпре у плексус, а затим под браду, али тако да га, само мало, пипнух и у гркљан. Мој пријатељ Столе одмах кашљуцну.

Побеже од мене корак-два и застаде. Зачуди се, побеле.

„Столе“, кажем, „ни ти ниси тако тврд као што си некад био.“

Он стоји, оволиких, осветљених очију. Преплашен. Груди му, чујем, помало шиште.

„Ах, курво!“, каже. „То знаш!“

Сад му је спас био још једино у томе да ме брзо, што пре обори.

Полетео је једанпут – и ја сам му се извукао. Полетео је други пут – ја сам му се опет измигољио. Већ мало задуван, полетео је и трећи пут. Извукох му се опет и тада – *дуф!* – из све снаге га погодим у груди.

Он застаде као да га неко подупре мотком за веш, издужи се у висину и закашља. Унутра као да му нешто препуче. Саже главу као да нешто у себи послушкује, а лице му у оном мраку набрекну. Затим пред себе пљуну у прашину нешто црно. Брзо чучну затим на земљу и маши се марамице. Обриса уста.

„Зар опет?“, упита тихо гледајући у марамицу.

Онда као нехотице крете некуд поред мене. У болницу ваљда.

Станем пред њега.

„Столе, још нисмо готови.“

И сад памтим његове очи тог тренутка.

Ћутке се врати корак-два уназад. Затим рукавом обриса уста, па се спреми да ме дочека.

Опет полако пођем.

Начиним финту, па га левом двапут, једним за другим, поткачим у главу. Ништа страшно; али он ми се рефлексно отвори и ја опет – *дуф!* – још јаче него малочас, у прса.

Он се поведе уназад, и остаде на ногама. Али тада из њега провали.

Јесте ли кад видели како умиру туберани?

Као да му је нешто застало у грлу, Столе се најпре дуго и оштро закашља. Већ ми се учини да ће од тога почети да повраћа, толико га је напињало, кад одједном бљуну из њега у широком, црном, чинило ми се, пенушавом, капљичастом млазу налик на левак. Прскало му је ваљда и ноге. Удисао је кратко, као да штуча, хрипајући, готово урличући, бечећи очи као говече. А изнутра би га већ опет терало.

У кратким паузама, измењеним, тихим гласом Столе псује ударајући се песницом са зацрњеном марамицом у њој по бутини:

„Ах, мајку ти усрану! Ах, мамицу ти гладну, што и њу нисам дохватио!“

После неког времена као да га мало попусти. Мало се смири.

Сагнуте главе као да га боли гуша, лица које му се у мраку бели као у глупог августа, одоздо ме гледа.

„Сад би“, каже, „могао да ме пустиш.“ А глас му кротак као у девојке. „Још ми имамо времена ово да решимо.“

Мрднем главом.

„Кад то, Апашу? Мислиш ли да сам долазио да бих те пустио? Јеси ли ти моју Душицу пустио? И њој није било згодно време.“

Он ћутке још једанпут, полако, пажљиво обриса уста, па гурну марамицу у џеп.

Још једанпут пођем к њему.

Улетим му право међу песнице. Више не марећи за то што ме по лицу просто кида, у тој правој кланици од ваљда пола минута, у којој од песница ништа нисам ни видео, док кашаљ већ опет поче да му надолази, ја га погодих и левом и десном још неколико пута, као да хоћу да му извадим срце.

Он најзад паде. И онде, окренувши се на лакат, тим високим кашљем који понекад изгледа као да цепаш хартију, од кога би се и здрав човек разболео, пробијајући ми уши, поче да точи из себе.

Ја стојим мало даље. И чекам.

Наоколо већ полако постаје свежије. Мрак и тишина. Нигде никога и нигде на свету ништа другог осим тог кашља који ми пробија уши.

Између два напона, он се најзад осврте.

„Чекаш, наницу ти гелиптерску?“

„Чекам“, кажем.

„Добро“, каже. „Да не чекаш много.“

И некако устаде.

И даље кашљући, и избацујући оне црне водоскоке пред себе, стеже шаке у песнице и посрћући крете према мени.

Одмакох се мало.

Он пође за мнош. Нанишани и замахну: ја се измакох. Он промаши и паде лицем према земљи, као да забодје уста у прашину.

Ту га спопаде још јаче. Напињући се, клечао је на коленима и, са главом у прашини, увијао се као мачка којој се у грлу заглавила кост. Гушећи се, чинило ми се, гризао је земљу.

Опет дуго чеках.

Он најзад подиже главу. Лице му је било измазано нечим црним, чију сам праву боју дању познавао, и шиљато и бледо као у мртваца.

„Још чекаш? Па, завршио си посао.“

Би ми га готово жао.

„Није до овога“, рекох, „морало да дође.“

Он се опет закашља. Сачека да га то прође, па се насмеја црним устима.

„Мислиш? А мени, видиш, није жао. Да могу, опет бих исто учинио. Сад поготову.“

„Онда је све у реду“, кажем. „Ја идем.“

И пођем.

Тада он викну за мном:

„Чекај! Чекај још мало!“

Застадох.

Њега опет спопаде, дуго, тако да ми се учини да ће се сада заиста загушити. Ипак, негде на врхунцу, хракнувши, опет искашља. Затим се некако усправи на колена и још једном зачух његов тихи, испрекидани, мртвачки глас:

„Бога му“, изненада рече сасвим пријатељски, „виде ли ти некад те јебене тиквине цвевове?“

Мало се зачудих.

„Не знам“, рекох. „Не сећам се.“

Он се осмехну.

„Ја јесам. Било их је онде, иза шумице. У оним кукурузима.“

Би ми непријатно. Шта ће му то?

„Сад идем“, рекох.

Њега уто већ опет стеже. Закашљавајући се и урличући, увијајући се ка земљи, он одоздо заклина главом.

„Иди.“

Погледах га још једанпут и поћох ка вароши. Он остаде на путу урличући исцепаном утробом и огледајући се за мнош белим, исколаним очима.

Кад се мало одмакох, однекуд из шибља, као да се истрже из нечије руке, одједном излете нека птица. Залепрша у мраку крилима и летећи ниско као авион, прпорети, полете путем испред мене као да ми показује правац. Затим изненада сврати у страну и одједанпут потону у мрак као да се утопи.

Два дана после тога Столета у Београду сахранише.

Ја седим у кући и не излазим. Мувам се унутра као болестан. Не знам у ствари добро ни шта сам радио: није ми се ишло у предузеће, није ми се излазило на улицу, још мање ми се ишло у клуб, није ми се чак ни код куће седело. Просто, кажем, мувам се лево-десно: из кревета у собу, из собе у кухињу, из кухиње у двориште иза куће, из дворишта у кревет. Полежим мало – па опет исто. Не знам шта сам тих дана и јео.

Ваљда се чак ни плашио нисам. На то некако нисам ни мислио, као да се све оно са Столетом није мени догодило. И о његовој сахрани сазнадох у ствари тек сутрадан, кад сам ишао у војни одсек да се пријавим.

Одједном, петог ваљда дана пошто сам дошао, некако око подне – а дан пријатан, топао: ја чучим на прагу као оно некад мој отац – кад, ево, иду

нека два типа из полиције. Познајем их обојицу, из клуба.

Мене нешто као да штрецну. Али, мислим се: шта је – ту је, боли ме шевац.

Они се, отуд, слатко смешкају.

Један од њих, неки Ракић – мало већ старији, доста пристојан човек – вели:

„Здраво, Шампионе. Кад си стигао?“

„Здраво“, велим. „Којим добром?“ Не одговарам кад сам дошао. Ти то, мислим се, већ сигурно знаш.

„Стари Перишић те поздравља. Позива те да се вратиш у клуб.“

Већ зинем да одговорим кад приметим да је онај други прошао поред мене и нешто се мува око куће. После оноликог ћутања, у мени нешто просто залаја.

„А шта ти ту њушиш као пас? Јесам ли те позвао унутра?“

Даса се, као, увреди, одмах хоће да се бије. Овако руком на мене.

Велим:

„Немој шалом да се шалиш да ме случајно дотакнеш. Откинућу ти главу док трепнеш! Стани онде, код капије!“

Не би он тако лако попустио, свашта би ту било; али и Ракић викну:

„Остави то! И стварно, што се муваш? Стани овде.“

Подви даса реп. Оде код капије.

„И, Шампионе“, каже ми Ракић, „шта велиш?“

„Кажем“, одговарам му ја, „много тежак тај поздрав кад сте вас двојица морала да ми га донесете.“

Он се насмеја.

„Мани то. Ти знаш, тебе Стари воли. Хоће да опет будеш код нас.“

Ја кажем:

„Добро.“

Он ме погледа.

„Значи, долазиш?“

„Кажем добро“, одговорим, „зато што сам чуо шта си ми рекао. А то не значи да долазим.“

„Добро“, каже сад он. „И шта да пренесем Староме?“

Најзад и на мене дође ред да се насмејем.

„Пренеси му“, велим, „откуцај и кажи да се ја у Раднички нећу вратити чак и ако будем наставио да боксујем. А мислим да нећу ни то.“

„Тако?“, вели.

„Тако.“

„Добро“, каже. „Рећи ћу му. Па, здраво.“

„Здраво“, велим.

Он пође напоље, па се у капији заустави; фол нешто се сетио.

„А је ли, бога ти, чу ли ти да нам је неко нашег пријатеља Столета Апаша убио?“

Е, ево ти га, мислим се, што ћеш да ме ухватиш. Знам за јадац. И – баш да не робијам за Апаша.

„Ја нисам чуо“, кажем, „да га је неко убио. Чуо сам да је умро. У санаторијуму.“

А он, јадник, наиван, па се збунуи:

„Зар сам тако рекао – убио? Нисам приметио. Умро, значи?“

„Умро, како сам чуо. Од туберкулозе. Можда за то треба Суљи да захвали.“

„Коме Суљи? Оном милиционеру? А што њему?“

„Много си“, кажем, „наиван. Просто ми те је жао. Сигуран сам да не знаш да га је он пробушио.“

„А, јес“, каже, „заборавио сам. А ти, Шампионе, где ти у то време беше?“

„Кад?“, велим.

„Па сад“, каже, „кад ово умре Апаш. Једанаестог септембра.“

„У армији. Војна пошта петнаест тридесет девет, Ниш.“

„У армији. А тај Ниш – то није далеко од Сурдулице?“

„Није“, велим. „Поготову кад се лети авионом.“

„А кад си се, кажеш, свукао?“

„Дванаестог. Дванаестог септембра.“

„Дванаестог. Значи, закаснио си свега за један дан?“

„Сумњам“, велим, „да сам икуд закаснио. Изашао сам тачно на време. Ни дан раније ни дан касније.“

„Ја“, каже. „Сигурно имаш и неку ћагу о томе?“

„Имам“, кажем. Уђем у кућу, па извадим из џепа. „Ево буквице, ево објаве.“

Он узе. Поче да их окреће, прелистава, и нешто притом мумла. Затим ми их врати.

„Као врата“, каже.

Ја држим оно у руци.

„Кажи ми, Ракићу“, велим, „је ли то нека истрага? Имате ли ви нешто конкретно или само, овако,

табанате на празно и чекате да се улови неки сом, било који?”

Он овако руком.

„Ма, јок, каква истрага! Нема везе. Нема везе с тим. Још се за то нисмо одлучили. А ионако: можда нам је неко у ствари учинио услугу. Можда је нећемо ни отварати. А ја те питам зато што мислим да си и ти можда заинтересован. И тебе је он, мислим, доста задужио.“

„Мене је он“, кажем, и водим рачуна о свакој речи, „стварно доста задужио, али за то да ли ћете ви отварати истрагу ја се не бринем. Што бих се ја за то интересовао? Суља је, можда, такође био јако заинтересован за њега. Питајте Суљу. Уместо да испитујеш мене.“

„Их, испитујем! Само онако, пријатељски разговарамо. А интересантно је ту – знаш шта? То што је Апаш био изубијан. Био га неко то вече, изгледа. И, замисли, с њим је то вече била једна девојка, болесница, нека... Зорица... Зорица“ – па извади цедуљицу из малог џепа – „Зорица Алчин. Она је сутрадан дала изјаву нашим теренцима у Сурдулици да су се њих двоје растали то вече на путу, и то зато што их је пресрео неки младић – тако, лепушкаст, овисок, с кратком косом – можда таквом као да је тек изишао из армије – кога је Апаш назвао неким надимком, нешто као: *Мајсторе*; или слично. Можда *Шампионе*?...“

Не беше ми пријатно, али слегнем раменима:

„Апаш је свакоме давао неки надимак. Он је познавао много мајстора, велемајстора и шампиона.“

„Ја“, каже Ракић, „сигурно је тако. А он сам, замисли, ништа није хтео да каже.“

„Ко сам?“, упитах. А коса као да ми се мало усправи на глави.

„Па, Апаш. Наишао неки сељак из околине с колима и нашао га. *Ја га, вели, иишам: 'Шта си шо радио, црни несрећиниче? Је л' те шо неки био?' А он каже: 'Ма, јок, пао сам са дрвета.'* Па шта си тамо шражио?“ *'Зезао сам се', вели.* И узео га човек на кола, али он му ту, у колима, и умро, баш пред самом болницом. Загушио се.“

Кажем Ракићу:

„Па, можда Апаш није ништа рекао зато што ништа није ни имао да каже.“

Он вели:

„Можда, можда, ништа не тврдим. Све би то тек требало испитати. Али нешто се мислим: онај висок момак с кратком косом – као да је тек изишао из војске – да ниси можда то био ти? А осим тога, један је Шампион на Душановцу.“

„Пре свега, Ракићу“, одговарам, „то, колико чујем, није било на Душановцу него у Сурдулици; и није био у питању никакав *шампион* него *мајстор*. А друго, је ли тај момак с кратком косом, као да је тек изишао из војске, можда био у униформи, као да још није изишао из војске, или у цивилном оделу?“

„Не“, каже. „Био је у цивилном оделу.“

„Е“, велим, „ја у то време нисам био у цивилном оделу него у униформи ес-ем-бе, кад већ толико размишљаш о мени. А ако баш мислиш да је био неко из војске, онда ће то вероватно бити неки

генерал. Они, чујем, свукуд могу и у цивилном оделу и у униформи, како им је воља.“

„Ја“, каже Ракић, „сигурно је био генерал. Сем, наравно, ако можда ниси добио неко – одсуство.“

„О, сигурно“, кажем. „Буди сигуран у то. Прича се о томе. У војсци су велики кавалјери, па кад им кажеш: 'Молим вас, пустите ме на одсуство, имам једног пријатеља кога бих хтео мало да убијем', они те одмах пусте.“

„Таква ти је војска“, вели он. „А ми, у сваком случају, можемо и да проверимо да ли си дванаестог још био тамо.“

„Сигурно да можете.“

„Добро“, каже он. „Не љути се ти на мене. Ја сам увек био твој навијач. И опет бих хтео да будем.“

„Не љутим се“, кажем. „Ти само мораш да радиш свој посао.“

„Јесте“, каже. „И дошао сам стварно ради онога. Врати се, бре! А истрагу, не знам, можда заиста нећемо да покрећемо.“

„Нема то, Ракићу, опет ти кажем, никакве везе са мном. А у *Раднички* се вероватно ипак нећу вратити.“

„Ипак“, каже он, „размисли. Здраво.“

И одоше.

После подне ја опет седим на оном прагу.

Некако се и нисам много уплашио. Мислим се: онај сероња Станић, ако га буду притисли, сигурно ће признати; међутим, бар у прво време, браниће ме и ногама и рукама; због тога што би и сам заглавио војни суд; сем, ако ме нису укебали одмах. Али то ипак нису; да јесу, досад би стигла потерница, а и у војном одсеку би већ сигурно знали. Она цура из Сурдулице, иако је био мрак и видели смо се на брзину, такође би можда могла да ме препозна. Па, некако ме, кажем, и није страх. У најгорем случају, могао бих да кажем да смо се побили: осудили би ме за убиство из нехата; и нешто бих добио за бекство из војске. Али, зар због Апаша да идем на робију? Мало ли је што ми је кућу ионако зацрнио?

И тако, премећем ја то по глави, кад, одједном, капија: *кври!*

Погледам. Уће нека жена – мала, стара, у црним. Столетова мајка!

„Добар дан, Љубо, сине“, каже.

Устанем с оног прага.

„Добар дан, тетка Ружо.“

Она застаде преда мном. Држи се, овако, за лактове као да јој је зима.

„Па, Љубо, сине, јеси ли чуо, ја са'раних мога Столета.“ И гледа ме право у очи. „Сад, ето, баш никог више немам.“

Заклимах главом.

„Чуо сам, тетка Ружо.“

Она мрдну раменом.

„Па сам дошла да те видим. Ви сте били другови.“

И опет ме ситним, влажним очима гледа равно у лице.

Кажем:

„Ми, тетка Ружо, баш и нисмо много друговали; он је био доста старији. Али, ако си дошла. Чекај да ти изнесем столицу.“

Утрчим унутра и ставим јој да седне испред врата. Међутим, она остаде стојећи.

„Нећу“, вели, „да седим. Само сам дошла да те видим. Нешто се, Љубо, сине, прича по Душановцу.“

„Шта се прича, тетка Ружо?“

„Прича се, Љубо“, каже она, „да си то ти учинио.“

Пода мном као да се отвори нека рупа.

„А ко то прича, тетка Ружо?“

„Ех, ко прича? Људи причају.“

Ја рекох, као оно јутрос полицајцима:

„Ја сам у то време, тетка Ружо, био у војсци. И да сам хтео, како бих?“

„Не знам“, вели она, „како би. Ти то боље знаш. Ја само кажем шта људи причају. И дошла сам да те питам: јеси ли ми ти то, Љубо, учинио?“

„Тетка Ружо“, кажем, „људи свашта причају.“

„Људи, Љубо“, каже она, „причају да си то учинио због твоје сестре Душице. Кажу, мој Столе је оно са Душицом направио, па си му се ти осветио. Душу си огрешио, Љубо, сине, ако си то учинио. Не би мој Столе то могао.“

Ја оћутах.

„Он је био добро дете. Он је мени, сваки пут, све док се не разболе, котарицу на Задушнице на гробље носио. А у школу док је ишао, такав је рукопис имао да му се и учитељ чудило. После, ухвати га лоше друштво, остави школу...“

„Не знам шта, тетка Ружо, да ти кажем. Можда је он стварно према теби био добар. Али оно с мојом Душицом – он је направио.“

„Гресиш душу, Љубо. Не би он то могао. Не веруј у то. Ја сам га од литре мяса подигла и знам све шта је он могао а шта није.“

Постаде ми просто неиздржљиво.

„Не знам, тетка Ружо. Можда и није. Не знам више шта знам а шта не знам.“

Она не скида очи с мене.

„Па, Љубо, сине, тако, само сам дошла да те видим. Ти више готово никог немаш, само још Владу, не знаш ни да ли је уопште жив; ја сад више ама баш никог немам. Ако си ми ти то, Љубо, учинио, добро си знао шта чиниш.“

Опет оћутах. Немам шта ни да кажем.

„И још да ти кажем: ако си ми ти то учинио, нека ти је богом просто. И желим ти, Љубо, да се лепо ожениш, да имаш само једно дете, као ја, да га подигнеш – и да не доживиш ово што сам ја доживела.“

И окрете се ка капији.

„Збогом, сине.“

„Збогом, тетка Ружо.“

23.

То ме просто сахрани. Та жена ми просто главу откиде.

Уђем у кућу, па затворим врата за собом да ме нико не гледа. Седнем.

И тако седим, седим, па онда не могу ни то. Не могу више ту да останем.

Устанем, погледам се у огледало: тих дана се нисам ни бријао, зарастао сам као мајмун; изгледам као лудак. Треба да се обријем, а толико сам безвољан и лењ да ни руку не могу да подигнем.

Ипак се некако и обријем и умијем, обучем. Да ми је да одем некоме с ким бих могао да попричам. Или, још боље, где бих само могао да седнем и да ћутим.

Сетим се тетка Ленке, Драганчетове мајке; с њом сам се ја увек шалио, она ме је волела.

Седнем на тролејбус, одем до њихове куће. Ње тамо, међутим, нема. Као да је неко намерно удесио. Повртим се лево-десно, па – шта ћу? – пођем.

Изађем у варош.

Да ми је сад бар неку цуру да сретнем. Некад се толико њих вртело око мене. Где су сада? Где ћеш увече да их нађеш?

Сетим се једне. – Ђаво би га знао зашто сам се баш ње сетио; боље да нисам.

То је стварно била једна фина, паметна цура, иако ни изблиза није била нека лепотица; вероватно најбоља цура с којом сам ишао. Разуме се, ја сам се већ био постарао да се понесем према њој најгоре што се могло.

Сетим се да је некад имала телефон код куће. Потражим у именику. Окренем број. Јави се неки старији женски глас. „Молим вас, је ли ту Смиљка? Позовите је ако је код куће.“ „Одмах“, каже жена. „Сад ћу је позвати.“

Мало затим, ево ње. „Ало, Смиљка“, велим. „Здраво, овде Љуба.“ Даса мисли – само треба да каже Љуба и сви ће од среће одмах да испопадају у несвест. „Који Љуба?“, вели она. „Па, Љуба“, кажем. „Сретенковић. Онај боксер.“ „А, ти си?“, каже. „Што ли си се ти мене у ово невреме сетио?“ „Зар је невреме?“, питам. „Једва је шест.“ Она каже: „Нема ни шест година, мислиш? Колико има откако се ниси јавио?“ „Не знам“, кажем, „колико баш има. Сигурно доста. Три године сам био у војсци. Сад сам дошао.“ „Четири пуне године, мој Љубо“, вели она. „И нигде те за то време није било.“ „Знам“, кажем, „али објаснићу ти. Војска је то, нисам могао да се јављам. А осим тога, свашта ми се за то време исподешавало. Сви ми по кући помрли. Умрла ми

швеца, умрли ми кева и ћале; буразер ми у ћорци. Ајде, ако можеш, изађи да се видимо, па ћу ти све објаснити.“ „Љубо“, вели она, „стварно ми је жао што ти се све то десило, али ти ниси обавештен: ја сам се пре две и по године удала и већ имам ћерчицу од осамнаест месеци. Сад се баш спремам да јој дам да једе.“ „О, извини“, кажем, „то стварно нисам знао. Извини ако сам те узнемирио.“ „Ништа“, каже она, „нема везе.“

Видим да сам се угрувао.

„Па, Смиљка“, кажем тек да нешто кажем, „нема везе што си се удала. Ако си расположена, ајде ипак неки пут да се видимо. Да мало прожваљавимо.“ Она каже: „Хвала ти, Љубо, што си ме се сетио. Али стварно нема смисла да се о томе унапред договарамо. Сресћемо се ми некад и без договорања.“ „Добро“, велим. „Сигурно ћемо се срести. Здраво, Смиљка.“

Изађем из говорнице – и ништа. Мало ме је зезнула: па шта? Пођем мало и одједном ми све постаде неподношљиво. Не могу више овде да издржим. Шта ћу ја још овде?

Пипнем се по џепу. Ту ми је штедна књижица. Свратим у пошту, подигнем све што сам на њој имао.

Најпре сам мислио само мало да се некуд макнем, на неколико дана; да одем, рецимо, до Загреба или до Сплита. Тек после, код куће, друкчије сам одлучио.

Обучем се као да идем на неки меч: џемпер, тренерка. Нешто ситница и пар веша стрпам у неку торбицу...

Сутрадан на ноћ неки чилагер Словенац из неког села изнад Марибора за десет сомова ме је превео преко границе. Тада се на границу строго пазило, а ја сам био сувише утучен да бих се довољно крио: уопште ми није јасно како ме нису ухватили.

Да бар јесу...

24.

Ето, тако вам је то било. То вам је готово све.

Сећам се како је то првих дана изгледало; сећам се како је изгледао сам тај мој прелазак.

Тај чича Словенац, коме ја свакако нисам био прва муштерија, био је ужасно уплашен; сваки час ме опомиње да не правим буку. А мени то готово смешно. Чег се, матори, мислим се, плашиш? Не бежиш ти преко границе него ја.

Некако, није ми се чинило да радим нешто што ће одлучити о читавом мом животу. Бежим преко границе: па шта? Ако је овако могу прећи с ове стране, исто је тако могу прегазити и с оне. Нисам размишљао о томе да ли ћу се вратити – био сам исувише очајан да бих у том тренутку за то могао да будем способан – али негде у мени је чучала нада у такву могућност; нисам размишљао, али негде у мени је постојала вера у то да један такав чин као што је овај одлазак мора да има и свој други,

завршни део, а он, наравно, може да буде само повратак. Имао сам утисак да сви људи на свету морају то да разумеју. Људи, ја сам очајан! Ја сам због неких ствари крив, то је сигурно, и хоћу и да платим за то. Али ја вама не могу да кажем да се кајем што сам убио Апаша. Није он вредан ичијег кајања. Не могу ја то, не тражите то од мене! Ја бежим зато што не знам шта бих учинио паметније. То, сигурно, и није паметно. Али, не тражите ви од мене да сада будем паметан. Нисам способан за то. Ухватите ме, задржите ме, и ја ћу вам бити захвалан. Али не очекујте да ћу вам сам доћи и да ћу још рећи да се кајем...

Разуме се, прва ствар коју су од мене у Аустрији тражили било је да изјавим да сам побегао због политике. – Ја – због политике! „Може ли то, људи“, кажем им, „да прође некако без политике? Ја немам везе с тим.“ Али где су то досад полицајци били људи? „Може“, кажу они мени, „ако хоћеш да те вратимо.“ – Дам им изјаву.

Нагурају ме у логор. Тамо око мене одмах почну да се смуцају неки људи од којих је и бог дигао руке. Дође чак и неки новинар из неких новина; крила да имаш, не можеш да им побегнеш. А они већ некако сазнали и то да сам боксер. Објаве ми, тамо, и слику, и свашта натртљају. „Побегао чувени југословенски боксерски шампион“, кажу: а кад сам ја то био баш толико чувен? Он ме пита: „Како се живи у Југославији?“ А ја сам, кажем, сав био горак, и тако му и одговарам. Али ја му кажем: „Живи се доста тешко“, а он, хвала богу, написао: „У Југославији

је терор, уопште се не може живети.“ Како ћеш то после да исправиш? Шта један емигрант, у туђој земљи, уопште може да исправи? Ја, уосталом, ни језик нисам знао.

Четири-пет година ваљда нисам могао да се помирим с тим да сам емигрант и да је та ствар дефинитивно свршена. Непрестано ми се чинило да ће се једног дана, можда већ, ево, изјутра, појавити неко ко ће ме ухватити за мишку, опалити ми шљагу и рећи: „Мали, доста си се зезао, ајде сад кући.“ И ја ћу мирно поћи. – Нико се, наравно, није појавио. А ја сам због тога чак некако био и помало увређен.

Уместо тога, стално се око тебе мувају неки мрачни типови, који те тапшу по рамену – због чега ме ви то, људи хвалите? – и који те за нешто непрестано запиткују. Ја сам за тај јадац убрзо сазнао, и бежао сам и бранио се, али кад кола овако крену низбрдо, тешко их више можеш задржати; готово се никако ни не можеш одбранили.

Бранио сам се, кажем, и из Аустрије сам само због тога побегао у Француску, и у Француској сам чак једног типа због тога испребијао, па сам онда морао да одем још даље – овамо, у Шведску – али кад све то прође, човек више никако не може да буде сигуран да зна шта је стварно радио. И што је време више одмицало, све више ми се чинило да сам ја тим људима тамо, и хотимице и нехотице, свашта тртљао, да ми је све то негде записано, и због тога сам се осећао све гадније и гадније. Моја је то, бре, земља, каква год да је! И ако она у нечему

не ваља, ти људи одавде сигурно је неће поправити. – Тек последњих година, овде, мало сам се из тих гована извукао. Моја Инге ми је у томе много помогла.

И тако, све то заједно, у човеку и остане. Наталожи се као неко труло, мртво ђубре: нека се у теби било шта покрене, покренуће се и оно. И, с временом, то што си отишао престане да те боли онако јако као у почетку, али да те тишти – не престаје. Лежеш увече с тим у кревет, будиш се изјутра с тим. Ја сам био боксер, а целог века сам машинбравар, занатлија; руке су ми све што имам. То ти је отприлике као да сам изгубио руку. Тако те и боли, као кад је немаш и мада је немаш. Последње што видиш лежући у кревет, то је тај празни рукав, прво што видиш будећи се изјутра, опет је исти тај празни рукав. И тако ће остати док си жив. Навикавај се ако ипак хоћеш да останеш жив, макар колико ти срце притом пуцало...

А рукавице више нисам навукао. Кад си без руке, то више ни не можеш.

Пре четири године, овде, у мени се опет беше пробудила нада...

Кад сам се оженио, постао сам шведски држављанин. А онда сам сазнао за могућност да и за себе и за жену и дете добијем још и југословенско, такозвано двојно држављанство. Свашта ми тада дође у главу, опече ме та нада. Поднесох молбу, документа. А процедура је таква: то се пошаље у земљу, па ако тамо не пронађу никакву сметњу – рецимо, некакву истрагу – уписују те као двојног држављанина.

Два месеца је трајало чекање. А онда ме позваше у Стокхолм: дадоше ми документа, честиташе. Прихваћено! И беху љубазни ти људи, не могу да кажем. Али нико ми тада не рече: „Ти си нама потребан, врати се у земљу.“ Разуме се, било је смешно то и очекивати, и можда ја чак то и нисам очекивао, али кући се одатле вратих празан.

А онда, баш те године, нађох се, ваљда већ други пут, са буразером Владом у Милану. Седимо пред неким бистроом и жвалавимо. Кад одједанпут, он ми каже: „А твој пријатељ Стари Перишић ти је ту, у Риму.“ Изненадих се. „Како у Риму?“, велим. „Није могућно!“ „Могућно је“, вели буразер. „Одавно је прешао у дипломатију. Већ је ваљда годину-две ту амбасадор.“

Поседимо још мало – већ смо се ионако растајали – па натоварим жену и дете у кола. Појурим.

Сутрадан пре подне потражим амбасаду.

Обратим се неком човеку тамо.

„Друже“, кажем, „ја живим у Шведској и овде сам на пропутовању, а стари сам пријатељ са другом амбасадором Перишићем. Молим вас, хтео бих к њему.“

Тип ме гледа.

„Врло бих вас радо“, вели, „пријавио, али друг амбасадор је баш јуче отпутовао у Југославију.“

„У Југославију! А кад се враћа?“

„Па“, вели, „неће скоро. И он има одмор.“

Их, мајку му!

Ништа, шта ћу? Пођем. Тип ме пита:

„Што ми бар не оставите име? Да пренесем другу амбасадору ко га је тражио.“

„Нека“, кажем, „доћи ћу ја други пут. А можда ћу се јавити и писмом.“

Вратим се у Шведску – стално се мислим како да се нађем с тим човеком. Некако ми је драг. Он ми је нанео можда исто толико зла колико и Столе, али – опет – и није! Све сам у ствари заборавио. Не знам, заправо, ни шта бих разговарао с њим.

И тако, колебам се – да ли да му пишем: хоће ли да ме се сети? Или ће можда ипак бити боље да одем? Некако нисам могао да одмах после одмора тражим ново одсуство. И тако прођоше, ваљда, три-четири месеца. Одједном, једно вече кад сам се вратио с посла, затече ме Владино писмо: 'Стари Перишић је', вели, 'ових дана умро у Риму. Прекјуче је сахрањен у Београду...'

Те ноћи Инге и Арнеа склоних на спавање, па остадох сам у кухињи и напих се као свиња. А онда некако ружно посрнух, разбих руком стакло на вратима. И гадно се посекох, крв само лије. Преплаших жену и дете, једва сам их после смирио...

И тако ми то пропаде. И не сазнадох ни је ли истрага због Столета уопште била отворана.

И отад ми у ствари остаде још само једна, доста мрачна нада: да ће најзад избити неки мали, паметан рат. Јер дође ли до тога, тада ће ме сигурно позвати и ја ћу, чист и без потребе да се перем, мирно моћи да се вратим. Али кад данас, ево, у овом глупом свету више нема ни паметних ратова...

Ето, више нема ништа. Све смо испричали.

Сад идем. Бринуће ми се жена. Овде има сва-
каквих животиња, као у неком резервату; чак и
четника и усташа. Претукли су већ неколицину
наших. Засад на боксере још не насрћу, али она се
ипак плаши.

Арне! Арне! Полазимо.

А ви, ако некад одете на Душановац, погледајте
га добро. Чујем да се доста променио; ако. Тада ћете
се можда сетити да овде живи један човек који и
кад стоји и кад хода, и кад се смеје и кад спава –
плаче за њим; један човек који још може да се узда
– једино у рат.

О писцу

Драгослав Михаиловић* рођен је 1930. године у Ћуприји. Мајка Љубица Тодоровић, кројачица,

* У разним издањима има колебања у погледу облика презимена, а разликују се и подаци о датуму рођења Драгослава Михаиловића. Објашњење о томе дао је сам писац у „Нолитовом“ издању *Петријиног венца* (1981), на стр. 334 и 335. Оно гласи: „Та комична збрка настала је мојим и туђим заслугама и, ако је уопште важна, можда је време да се бар донекле разјасни.

У читавој мојој ћупријској фамилији наше презиме се пише *Михајловић*, како сам се до гимназије потписивао и сам. Међутим, од првог разреда те школе наша професорка српско-хрватског језика је моју браћу од стричева и мене наводила да се потписујемо са *и* у њему уместо са *ј*, објашњавајући нам да се то у ствари исто презиме, *Михајловић* или *Михаиловић*, као и име *Михајло* или *Михаило*, у првом графичком облику употребљава се северно од Саве и Дунава, а у другом јужно од тих река, при чему се оба спорна слова изговарају практично као *ј*, а читава реч се увек наглашава на *а*, у војвођанско-славонском изговору дугоузлазним, а у србијанско-црногорском краткоузлазним акцентом (ово не знам колико смо разликовали). Пун знања и искуства, као једини ћупријски Михајловић, баш онда кад је требало, закључио сам да ту очигледну правописну

умрла је почетком 1932, а отац Бранко, ситан бакалин и кафеџија, почетком 1948, тако да два последња разреда гимназије завршава уз социјалну

недоличност у свом обичном презимену треба слободно и обавезно да исправим, да то неће изазвати никакве рђаве последице и, тако се потписујући, кад је дошло време, почео сам своје саставе и да објављујем. На тај се начин десило да сам, са два-три изузетка, где су штампарско-издавачке омашке биле недвосмислене, а међу њима, на жалост, и на француском преводу књиге *Кад су цветале шикве*, на свим објављеним радovima потписан као *Михаиловић*, па овај облик треба узети као моје књижевно презиме, док ми на главним личним документима и даље тврдокорно стоји *Михајловић*. Признајем да се у томе данас врло рђаво сналазим и сам, утолико пре што су ми се, по очевском узору, поделила већ и деца.

Што се тиче датума рођења, све до своје тридесете године сматрао сам да сам рођен 17. новембра 1930, како се памтило и у породици. Онда се изненада појавила друга моја крштеница, с новим датумом: 20. новембар 1930 (вероватно отуда што су ме тог дана, можда, пријавили цркви ради крштења). А како је ускоро потом за моју нејавну личност започело оно смешно време кад приватни догађаји постају тобоже важни за јавност, свеж и у једном и у другоме, овај други датум, 20. новембар, пријављивао сам као прави, као што ми је већ писало и у документима. И ко зна да ли у својој збирци личних фалсификата не бих и даље уживао сам да ме, негде између романа *Кад су цветале шикве* и првог издања *Петријиног венца*, надлежна служба није изненадила још једанпут, пославши ми и трећу званичну крштеницу, сада са 20. октобром 1930. као оним даном. Тако данас имам документа са сва три ова датума рођења (у међувремену су се, само повећавајући збрку, појавиле и неке публикације с подацима о мојој скромној личности, који су по духу веома слични овима, али с још уочљивијим разликама), а сâм у ђупријским матичним књигама нисам успео да утврдим који је баш тачан.

Дакле, ако је све ово и за шта важно, зовем се Драгослав Михајловић, са књижевним презименом Михаиловић, рођен највероватније 17. новембра 1930. (што, нажалост, тек треба потврдити).“

помоћ Ћупријске општине. Матурира 1949, а затим се уписује на Групу за југословенску књижевност и српскохрватски језик Филозофског факултета у Београду. Почетком лета 1950. оболео је од туберкулозе плућа, а истог лета ухапшен је и до краја пролећа 1952. године налази се у затворима у Ћуприји, Крагујевцу и Београду (Ада Циганлија) и у логору за преваспитавање на Голем отоку. Војску служи 1952. и 1953. као пекар. Дипломира на Филозофском факултету почетком 1957. године.

Још као гимназијалац и студент, а и касније, издржава се радећи разнородне узгредне, повремене и трајније послове. Отпуштан је два пута званично и бар два пута незванично. Тражи запослење као пекар, професор или новинар, каткад било какав посао. Тако ради, у почетку, у Ћуприји, као кантарџија на вршалици, нижи чиновник у војној мензи (отпуштен), предузећу за откуп кожа и репном одељењу фабрике шећера, затим у Београду као преписивач катастарских образаца „на парче“ и аквизитер проценташ, препродавац јаја, пакер кожа и импресарио („пословођа“) путујућег циркуса и, по дипломирању, опет у Београду, као стални путујући аквизитер, новинар у листу за примењену уметност, публициста у часопису за архитектуру и урбанизам (отпуштен), новинар почетник у листу за техничко образовање (отпуштен), лектор, коректор и технички уредник у часопису за исхрану (отпуштен), затим репортер и уредник у листу за југословенске раднике у иностранству. Бројна отпуштања следила су због социјалног жигосања

голооточких осуђеника. Најзад, почетком 1971. опредељује се за књижевничку професију као најпоузданију. У међувремену, неколико месеци 1974. године проводи у Поатјеу у Француској, на чијем Универзитету као лектор предаје српскохрватски језик. Живи у Београду.

Први полукњижевни рад, хумореску под насловом „Писмо“, објављује крајем 1957. у *Јежевом календару*. Затим неколико година сарађује у новосадском часопису *Летопис Матице српске*. Матица српска објављује 1967. и прву његову књигу, збирку шест приповедака под насловом *Фреде, лаку ноћ*, за коју добија Октобарску награду Града Београда. Опет, најпре у *Летопису*, исти издавач 1968. објављује и другу његову књигу, кратки роман *Када су цвешале тикве*. Трећа књига, *Петријин венац*, издата 1975. године, освојила је „Андрићеву награду“. Роман *Чизмаши* објавио је 1983. и за њега добио престижну Нинову награду критике, а 1985. године и Награду Народне библиотеке Србије за најчитанију књигу године.

Године 1969, према мотивима свог романа, написао је драму *Када су цвешале тикве*, која је објављена и, у октобру те године, пет пута играна у Југословенском драмском позоришту, али после многобројних напада на политичким скуповима и у штампи, на радију и телевизији, личне интервенције Едварда Кардеља и јавног говора Јосипа Броза Тита*, скинута је с репертоара због експлицитног

* „Имамо ми и те друштвене проблеме: питање разних ових, како да кажем, тих схватања, туђих елемената. Ево, на пример,

помињања голооточких заточеника. После тога драма четрнаест година није наново стављена на репертоар – обновљена је у Народном позоришту у Београду 1984, а играни филм према већ откупљеном сценарију није снимљен. Роман је у земљи био девет година практично забрањен, а исто толико званични југословенски дипломатски представник одлагао је излазак превода у једној социјалистичкој земљи.

У београдском „Атељеу 212“ и у Народном театру „Војдан Чернодрински“ у Прилепу на македонском

недавно сте ви видели ту неки комад, казалишне неке тиквице, *Како цваше тикве*, али та његова тиква, који је то писао, не цвате јер она је, изгледа, потпуно гњила, и тако даље... где се блати наш друштвени систем, где се хоће на сваки начин да се наше друштво прикаже као друштво које не ваља, то јест да није то оно што би требало да буде. То јест, он не говори да је то социјализам. Неће социјализам, него нешто друго. Знате ви шта он говори... А ко говори? Говори онај који је био на мрамору, на отоку тамо, на Голом отоку. И већина тих људи, већина... то их нема, мали број, али су врло гласни... Њих одмах подухвата пропаганда у иностранству... И тако даље... Видите, те ствари нама сметају. Људи из наше средине пљују на нас, пљују на наше тековине, и пљују на наше жртве које смо дали, живе у нашој средини, а већ су једанпут се показали да не воле ову земљу, да нису, овај, не спадају у наше друштво, и сад већ поново се јављају. Онај исти информбироовац који данас има право, овај, те ствари радити. Дакле, то је ствар комуниста. Ми не смемо сад ићи на административно предузимање мјера. Ми морамо тражити од комуниста... па, ми морамо, одоздо треба да се те ствари... да се њега онемогући. Ја не тражим да ми сад њега, шта ја знам, хапсимо, и тако даље, него, напротив, да буде глас јавности онај који ће њих онемогућити да се баве таквим послом.“ Јосип Броз Тито (у разговору са представницима политичко-привредног актива банатских општина у Зрењанину, 25. октобра 1969. године)

играна је драма *Прошувe иију чај*. Ова драма играна је 1993. године и у Народном позоришту у Пироту. Београдско позориште „Под разно“ играло је текст *Фреде, лаку ноћ*, а „Атеље 212“, Народно позориште и Дом омладине у Београду, као и три позоришта у унутрашњости, извели су, у монодрамском облику, текстове *Пушник*, *Лилика*, *Боџиње* и *Петријин венац*.

Године 1990. почео је да објављује и документарно-публицистичку књигу у више томова *Голи оџок* (последњи, пети том објављен је 2012. године).

Крајем 1992, после распада Југославије, Народен театар у Куманову у Македонији играо му је драму *Каг су цветјале шикве* на македонском језику. Радиофонски су извођени текстови *Пушник* и *Боџиње* (Београд), *Пушник* у Чехословачкој (Праг), затим *Пушник*, *Лилика* и *Боџиње*, укупно пет пута, у СР Немачкој (Франкфурт на Мајни, Штутгарт и Келн). Написао је сценарије *Вијетнамци* (према којем је снимљен филм *Aller retour*) и *Каг су цветјале шикве*, неизведен и необјављен. *Лилика* и *Петријин венац* послужили су као основа за писање сценарија истоимених играних филмова. *Вјетнамци* су објављени као књига 1990. Написао је телевизијску драму *Увођење у џосао*, објављену 1981, која није изведена, а Телевизија Београд извела је монодраму *Пушник* и четвороепизодну серију *Петријин венац*, за коју је сценарио писао редитељ. За сценарио *Вијетнамци* (према којем је снимљен филм *Aller retour*) добио је „Златну арену“ за сценарио Фестивала југословенског играног

филма у Пули (1978) и (исте године) трећу награду на Фестивалу сценарија у Врњачкој Бањи.

За збирку прича *Лов на сшенице* (1993) добио је награду „Бора Станковић“. Роман *Гори Морава* објавио је 1994, за који је добио награду Вукове задужбине, а затим су уследили романи *Злошвори* (1997), *Јалова јесен* (2000) и *Треће пролеће* (2002) и збирка приповедака *Преживљавање* (2010).

Објавио је још публицистичка дела и научне студије *Крајшкa истшорија сашширања* (1999), *Црвено и шлаво* (2001), *Време за шоврашак* (2006), *Мајсторско шисмо* (2007), као и драму *Скушљач* (2011). У полемичким текстовима, изјавама и интервјуима осушшавао је две државне концепције коју је Србија током XX века бранила: Југославију и социјализам. У текстовима и исказима који се тичу питања српског писма и језика, истицао је штетност потискивања ћирилице из јавног и културног живота, те сматрао да „нетрпељивост науке о језику према србијанским дијалектима, као да још живимо у XIX веку, има тешке последице, и културолошке, и моралне, и цивилизацијске“.

Изабрана дела су му штампана два пута; у шест књига 1984. и у седам књига 1990. године. Осим поменутих, добио је Кочићеву награду за животно дело, „Рачанску повељу“ за целокупно књижевно дело, Виталову награду за збирку приповедака *Преживљавање*, и многа друга књижевна признања.

За дописног члана Српске академије наука и уметности изабран је 1981, а за редовног 1989. године.

Живи у Београду.

Laguna Клуб читалаца ПОСТАПИТЕ И ВИ ЧЛАН КЛУБА ЧИТАЛАЦА ЛАГУНЕ

Сва обавештења о учлањењу и чланским попустима можете пронаћи на сајту www.laguna.rs или их добити у нашим клубовима:

Клуб читалаца Београд
Ресавска 33
011 3341 711

Клуб читалаца Београд
Књижара Лагуна
Кнез Михаилова 40

Клуб читалаца Београд
Делфи књижара
Теразије 38

Клуб читалаца Београд
Делфи књижара
Македонска 12

Клуб читалаца Београд
Делфи књижара „Код Вука“
Булевар краља Александра 92

Клуб читалаца Београд
Књижара Булевар
Булевар краља Александра 146

Клуб читалаца Београд
Делфи књижара
Станоја Главаша 1

Клуб читалаца Београд
Делфи књижара
ТЦ Зира, Рузвелтова 33

Клуб читалаца Београд
Делфи књижара
РК Београд – Миљаковац,
Варешка 4

Клуб читалаца Београд
Делфи књижара
Пожешка 118а

Клуб читалаца Нови Београд
Делфи књижара
Супер Веро, Милутина
Миланковића 86а

Клуб читалаца Нови Београд
Делфи књижара
Иммо Оутлет центар,
Гандијева 21

Клуб читалаца Земун
Делфи књижара
ТЦ Земун парк, аутопут за
Нови Сад 124–126

Клуб читалаца Земун
Делфи књижара
Главна 20

Клуб читалаца Нови Сад
Делфи књижара
Змај Јовина 12

Клуб читалаца Нови Сад
Делфи књижара
Big Shopping Center,
Сентандрејски пут 11

Клуб читалаца Ниш
Делфи књижара
Вождова 4

Клуб читалаца Ниш
Делфи књижара
ТЦ Калча, Приземље, ламела Е,
лок. 11

Клуб читалаца Панчево
Делфи књижара
ТЦ Авив Парк, Милоша
Обреновића 12

Клуб читалаца Јагодина
Делфи књижара
VIVO Shopping Park, лок. А8,
Стевана Ивановића 66

Клуб читалаца Јагодина
Салон књиге Тил
Кнегиње Милице 83

Клуб читалаца Крагујевац
Делфи књижара
Краља Петра I 12

Клуб читалаца Ваљево
Делфи књижара „Код сата“
Кнеза Милоша 33

Клуб читалаца Пожаревац
Књижара Делфи
Стари Корзо 2

Клуб читалаца Горњи Милановац
Књижара Делфи
Војводе Милана 4

Клуб читалаца Ужице
Књижара Делфи
Трг Светог Саве 46

Клуб читалаца Краљево
Делфи књижара
Омладинска 16/1

Клуб читалаца Лозница
Књижара Свет књига
Трг Јована Цвијића 3

Клуб читалаца Зрењанин
Књижара Театар
Трг Слободе 7

Клуб читалаца Крушевац
Делфи књижара
Мирка Томића 89

Клуб читалаца Суботица
Делфи књижара
Корзо 8

Клуб читалаца Шабац
Књижара-галерија Сова
Трг Ђачког батаљона 15

Клуб читалаца Чачак
Делфи књижара
Градско шеталиште 66

Клуб читалаца Зајечар
Књижара Калиграф
Светозара Марковића 26

Клуб читалаца Лесковац
БИГЗ Књижара Култура 27
Јужни блок 1

Клуб читалаца Сремска Митровица
Делфи књижара
Трг Светог Стефана 32

Клуб читалаца Бања Лука
Књижара Култура
ТЦ Тropic, Ивана Горана
Ковачића 66

Клуб читалаца Бања Лука
Књижара Култура
ТЦ Mercator, Алеја Светог Саве 69

Клуб читалаца Бања Лука
Књижара Култура
Краља Петра I Карађорђевића 83

Клуб читалаца Тузла
Књижара Култура
ТЦ Mercator, II Корпуса армије
БиХ 66

Клуб читалаца Сарајево
Књижара Култура
Alta Shopping Center, Франца
Лехара 2

Клуб читалаца Сарајево
Књижара Култура
ТЦ Mercator, Ложионичка 16

Клуб читалаца Подгорица
Народна књига
Новака Милошева 12

Клуб читалаца Подгорица
Народна књига
ТЦ Базар, Блажа Јовановића 8

Клуб читалаца Никшић
Народна књига
ТЦ Лаковић, Булевар 13. јул

Laguna

ПОСЕТИТЕ НАС НА ИНТЕРНЕТУ!

www.laguna.rs

На нашем сајту пронаћи ћете информације о свим нашим издањима, многе занимљиве податке у вези с вашим омиљеним писцима, моћи ћете да читате одломке из свих наших књига, али и да се забавите учествујући у наградним играма које организујемо сваког месеца. Наравно, преко сајта можете да набавите наша издања по најповољнијим ценама.

Дођиће, чекамо вас 24 сата.

Драгослав Михаиловић
КАД СУ ЦВЕТАЛЕ ТИКВЕ
Сабрана дела Драгослава Михаиловића

За издавача
Дејан Папић

Уредник
Дејан Михаиловић

Лектиура и коректиура
Живана Рашковић

Слої и ѿрелом
Саша Димитријевић

Тираж
2000

Београд, 2017.

Штампа и ѿвез
Службени гласник, Београд

Издавач
Лагуна, Београд
Ресавска 33
Клуб читалаца: 011/3341-711
www.laguna.rs
info@laguna.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-31

МИХАИЛОВИЋ, Драгослав, 1930-

Кад су цветале тикве / Драгослав Михаиловић. - 8. изд. - Београд :
Лагуна, 2017 (Београд : Службени гласник). - 157 стр. : ауторова
слика ; 20 см. - (Сабрана дела Драгослава Михаиловића / [Лагуна] ;
књ. 2)

Тираж 2.000. - О писцу: стр. 151-157.

ISBN 978-86-521-1870-0

COBISS.SR-ID 239604492

НАЈЗНАЧАЈНИЈИ РОМАН ЈУГОСЛОВЕНСКОГ „ЦРНОГ ТАЛАСА“

„Роман *Кад су цветале тикве* спада у прекретничка дела од којих почињу нове тенденције литерарног развитака.“

Предраг Палавестра

„Као што се одавно код нас није десило, критичари су осетили потребу да поводом ове књиге говоре о својој потресености, заправо о оним особинама Михаиловићева писања које изазивају снажан читалачки доживљај.“

Љубиша Јеремић

„Роман *Кад су цветале тикве* има облик монолошке исповести: некадашња боксерска нада са Душановца Љуба Сретеновић сећа се догађаја с краја четрдесетих и почетка педесетих година који су га отерали у емигрантску чаму Шведске. Основна линија заплета тиче се збивања у Љубиној породици и његовој спортско-љубавничкој каријери, али је све то одређено и оплемењено позадином ширих друштвених збивања. Михаиловићев роман је тако постао једно од првих уметничких дела која су додирнула тему Информбироа.“

Владета Јанковић

„У једном тренутку када су после романа *Кад су цветале тикве* идеолошке стреле биле усмерене на овог писца, на његовој страни био је, по сведочењу савременика, пословично опрезни Иво Андрић. Била је то изразита потврда не само његове колегијалне солидарности са писцем у квргама идеологије, већ и одбрана писца у чију је приповедачку и књижевну будућност Андрић искрено веровао.“

Петар Пијановић

